

Csizmadia Ervin

A befagyott pártrendszer

Új pártalakulás(ok) esélyei és kilátásai Magyarországon

Bevezetés

A pártok megítélését illetően Magyarországon nagyjából három alapvetően kritikai állítással találkozhatunk. Az első: közöttük öldöklő és immár szinte elviselhetetlen a verseny. A második: a közvéleménynek elege van az egészből; egyre fogyatkozó szimpátiával és egyúttal egyre növekvő apátiával figyeli mindezt. A harmadik: miközben a politika és a pártok népszerűsége soha nem látott mélypontra zuhant, talán meglepő módon mégsem mutatkozik igény egy átfogó változásra, esetleg egy új párt megjelenésére.

A külföldi példák azt mutatják, hogy az öldöklő versenyre és – következményeként - az apátiára a nyugati társadalmak időnként komoly innovációval válaszolnak: új pártok jönnek létre, amelyek néha rövid időre, sokszor azonban tartósan az adott társadalmak meghatározó politikai szereplőivé válnak. Máris tegyük azonban egy megszorítást. Nem arról van szó, hogy temetnünk kellene a hazai politikai közéletet (és benne a pártokat), amiért az nem követi a nyugati trendeket. Hiszen számos nyugaton ismert elem adaptálódik a magyar politikába is. Például Magyarországon is lezajlott az elmúlt másfél évtizedben a pártrendszer *koncentrációja*: egyre kevesebb párt osztozik (általában kettő) a szavazatok mind nagyobb hányadán. A két meghatározó pártra koncentrálódó pártverseny világjelenség, s ebben a tekintetben a hazai pártrendszer abszolút naprakész.

Viszont az is kétségtelen, hogy hiányoznak, nem tudnak lábra kapni új szereplők. Magyarországon ha létre is jönnek olykor új pártok, azok jelentéktelenségbe süllyednek, a közvélemény alig szerez tudomást róluk, bár ebben maguk az új pártok is ludasak. Új pártok híján marad a már említett koncentráció, létrejön egy túlságosan is *befagyott* pártrendszer.

Ennek a tanulmánynak a középpontjában annak a kérdésnek a megválaszolása áll, hogy *miért ilyen a hazai pártstruktúra*. Vajon a jelenlegi determináló feltételek között van-e esélye új párt vagy pártok létrejöttének avagy ezt a közélet speciális kettéosztottsága egyfelől, illetve a pártok osztottságán túlmutató (az új riválisokat kirekesztő) *kartell-jellege* (Katz-Mair, 2001) kizárja? De mielőtt rátérnénk a hazai viszonyok alaposabb tanulmányozására,

körül kell néznünk néhány nemzetközi példában. Utána a magyar pártosodás útját, jellegét vizsgáljuk meg, s csak utána térünk rá az új pártalakulás peremfeltételeinek latolgatására.

Új pártok külföldön: négy rövid példa

A külföldi példákkal természetesen mindig csínján kell bánnunk, hiszen vannak olyan országok, amelyek nagyon mások, mint amilyenek mi vagyunk, vannak, amelyek részleteikben hasonlítanak, és számos olyat is találunk, amelyekben feltűnőek az egyezések.

Nagyon mások azok az országok, ahol évszázadok óta stabilak és szinte változatlanok a pártkeretek. Klasszikus példaként az Egyesült Államokat említhetjük, ahol republikánusok és demokraták állnak szemben egymással, de az ottani pártok nem feleltethetők meg az Európában ismert pártoknak. Sok szerző írt már erről, nem szükséges bővebben is kifejteni, hogy az amerikai modell Európában adaptálhatatlan, és ott az újdonságot, a változást, az innovációt nem egy új párt, hanem például egy új elnök (és a mögötte álló társadalmi közeg) hordozhatja.

Részben mások azok az országok, amelyek bár a magyaréhoz képest lényegesen nagyobb demokratikus tapasztalatokkal és fejlettebb politikai kultúrával rendelkeznek (ezáltal a pártrendszer megújuló-képessége is nagyobb), ugyanakkor sokszor hasonló problémákkal küszködnek, mint amilyen problémákkal a magyar pártok is szembenéznek. Olaszország és Ausztria például lényegesen több és gazdagabb demokratikus tradícióiban, mégis vannak számunkra is hasznosítható tapasztalataik (például hogy a fejlettebb politikai kultúra nem feltétlenül védi meg őket az időnkénti drasztikus átalakulásoktól).

Nagyon hasonlóak azok a kelet-közép-európai új demokráciák, amelyek a magyarral szinte egy időben jöttek létre. A hasonlóságot itt a demokráciát megelőző diktatúra viszonylagosan oldódó jellege, illetve az új politikai szereplők szervezettsége jelenti. Ilyen értelemben bár Lengyelországban az 1980-as években erőteljes diktatórikus elemek érvényesültek, de a lengyel ellenzék és az egyház szervezettsége miatt olyan ellensúly teremtődött a diktatúrával szemben, amely meghatározza a rendszerváltás utáni pártosodás karakterét is. Hasonlóképp áll a helyzet Szlovákiában: a néhai Csehszlovákia utódállamaként ugyancsak erőteljesen támaszkodhat az „előélet” időszakában megjelent ellenzéki

hagyományokra. Ezek az előzmények, a politika és a társadalom egymással szembeni elrendeződése ezekben az országokban számos hasonlóságot mutat.

Nem lesz módom minden példához országokat rendelni és azok behatóbban elemezni. Az olasz, az osztrák, a lengyel és a szlovák példára tudok csak kitérni a részbeni és a tényleges hasonlóságok okán. Ezek az országok azért érdekesek a számunkra, mert egyaránt ismerik a *régi pártok* megújulásának, átalakulásának és az *új pártok* megalakulásának eseteit. A régiek nálunk is átalakulnak, ellenben új párt az elmúlt 16 évben nem tudott betörni a régiek közé. Miért sikerül ott és miért nem megy ez itt?

Induljunk ki mindjárt abból a széles társadalmi tapasztalattal ellenkező momentumból, hogy a pártok – a közhiedelemmel ellentétben – nem rombolják, hanem *konzolidálják* a demokráciát. Erre azért képesek, mert valamit csak ők tudnak, amit más szereplő nem: meghatározzák és kikristályosítják a konfliktusok megvívásának mintázatait (Enyedi, 1998). Enyedi jogosan jegyzi meg, hogy még a rendszerellenes pártok is hozzájárulhatnak a rendszer stabilizálásához, hiszen – különösen parlamenti szerep esetén – hozzákapcsolják közönségüket az alapvető demokratikus intézményekhez és azok fenntartásához. Ezáltal pedig segít őket megtanulni a demokratikus keretek közötti viselkedést (Enyedi, uo.)

Mindaddig nincs is baj, amíg a konfliktusok mintázatai – úgymond – egyértelműek. Számunkra azonban a problémás esetek az érdekesek, és a külföldi példákból is ilyeneket választottam. Új pártok a nemzetközi tapasztalatok szerint akkor jelennek meg, ha a konfliktus-feldolgozás hagyományos formái megrendülnek, ha a „hagyományos” pártok már nem tudják ellátni feladatukat megfelelő hatásfokkal. Európában ilyen időszak kezdődött a 70-es évek második felében, amikor kimerült a jóléti állam. Ebben a periódusban jöttek létre az első *radikális és populist*a pártok (Immerfall ed., 1998, Betz: 1998, Breton-Galeotti-Salmon-Wintrobe:2002), amelyek a nyugati jóléti társadalmak modernizációs átalakulási kényszere idején a folyamat látható vesztesei számára hirdettek programot.

A régi konfliktuskezelési módokat ekkor sutba lehetett dobni és sutba is dobták őket: az új radikális pártok maguk is hozzájárultak ahhoz, hogy a politika újragondolja saját szerepét. De volt egy tényező, ami viszonylagos védelmet jelentett a nyugati demokráciáknak: ez pedig a néhai Szovjetunió létezése. Amíg a szovjet birodalom fennállt, a nyugati pártrendszerek működése nem is mértékben igazodott ehhez. Új pártok ebben az időszakban

nemigen jelentek meg, illetve a konfliktusmegoldásnak olyan módozatai alakultak ki, amelyek mindenfajta kombinációra lehetőséget adtak, csak egyre nem: nem engedték hatalomra kerülni a szovjet rendszerhez húnek számító nyugati kommunista pártokat. Nyugat-Európában a Szovjetunió hatása komoly kihatással volt a pártrendszerre is, hiszen rögvest felforgatta a korábban kialakult viszonyokat (Olaszország). Kevéssé ilyen okokból következett be az osztrák pártrendszer transzformációja, hiszen Ausztria Szovjetuniótól való függetlenségét még az 50-es években sikerült megvalósítani. Más volt a helyzet a volt szocialista országokban, ahol mindenütt életben maradtak a néhai állampártok utódpartjai. Lengyelországban a Szolidaritás mozgalomból kinövő pártok biztosították a folyamatos pártszerű megújulást, Szlovákiában pedig az utódpart képessé vált saját önfelszámolására.

Ezeket a külföldi példákat tekintjük át először röviden.

Olaszország

Az olasz példa azért érdekes, mert az Enyedi által említett konfliktusmintázat 1990 előtt is nagyon sajátosan érvényesült. Itáliában 1946 és 1992 között 52 kormány váltotta egymást, azaz a kormányoknak nem sikerült kitölteniük az egy éves kormányzati periódust. A kormányzatok a legkülönbélebb pártkombinációkra épültek, igaz egyetlen megkötéssel: az olasz kommunista pártot nem volt szabad kormányra engedni. Ennek fejében minden megengedhető volt. Az 1980-as években például nem voltak ritkák az öt-hatpartú kormánykoalíciók, illetve az öt-hat ciklust végigcsináló miniszterelnökök sem (Andreotti, Forlani vagy Craxi).

Természetesen egy ilyen hagyományú országban is kialakul a politikai konfliktusoknak egyfajta mintázata, és mondhatjuk azt, hogy az olasz politikában az instabilitás jelenti a stabilitást. Ugyanakkor az 1990-es évek első felében történtek mégis azt mutatják, hogy ez a fajta pártrendszer eljutott teljesítőképessége határához, amelyre az olasz politika a pártrendszer *felbomlásával* reagált. 1992 és 1994 között valamennyi meghatározó olasz párt megszűnt vagy összezsugorodott, nem kis részben persze annak a botránysorozatnak a hatására, amelyet a vizsgálati szervek tártak fel. Kicsit hasonlóan az 1930-as évek elejének világgazdasági válságához, itt is pártvezérek és az őket (feketén)

támogató vállalkozók tucatjai kerültek börtönbe, vagy lettek öngyilkosok. Az 1945 után kiépült és tartósan (de sok tekintetben diszfunkcionálisan) működő pártrendszer folytathatatlaná vált.

Az összeomlásból való kilábalás döntően két tényezőnek volt köszönhető. Az egyik: megváltoztatták (mégpedig népszavazás útján!) a weimari típusú szétaprózottságot eredményező választójogi rendszert. A másik: a széteső (és a korábbi évtizedekben dominánsnak számító) jobboldal helyébe egy új önjelölt személy és párt lépett: Silvio Berlusconi és Forza Italia nevű mozgalma.

A nemzetközi és a hazai irodalom bőségesen elemezte Berlusconi felemelkedésének okait (Seisselberg, 1996, Szabó Tibor, 2003 és 2006). Az első tényező a *folyamatos jelenlét*. Berlusconi politikai szerepvállalása előtt *három évtizeddel* lett vállalkozó, majd körülbelül *másfél évtizeddel* korábban médiamagnás. Olyan pénz- és kapcsolati tőkét halmozott fel (például személyes jó barátja volt a néhai Craxi szocialista párti miniszterelnöknek), amelyet nagyban kamatoztatni tudott a politikába való bekapcsolódáskor. A második az *étékkövetés*. Berlusconi nagyvállalkozói háttere jól illeszkedett az olasz társadalom három fő értékének (család-piac-egyház) sorába. Berlusconi paici és piacpárti tevékenysége egyáltalán nem volt szokatlan, sőt az olaszok jelentős része kifejezett rokonszenvvel tekintett rá. Végül a harmadik: az új ambíciókkal rendelkező Berlusconi *élénk és határozott reagálása* a pártokrácia hanyatlására (Pasquino, 1994). Berlusconi nem csupán gyorsan reagált, de alternatívát is kínált, mégpedig a megunt pártok helyett egy mozgalmi mintát. Mindezeknek együttesen volt köszönhető, hogy Berlusconi – néhány hónapos kampány után – 1994 márciusában megnyerte a választásokat és koalíciós kormányt alakíthatott.

Az olasz minta tehát a *rendszer összeomlásáról és újjraépüléséről* szól. A folyamatban Berlusconi lépett a régi szereplők helyébe, akik a legkülönbözőbb perek és korrupciós ügyek vádlottjai voltak. A „tisztaság” és az érintetlenség fontos sarokköve volt Berlusconi gyors felemelkedésének és átütő sikerének, ami még az sem homályosít el, hogy első kormányzása nem sikerült túl hosszúra. De rövid pauza után visszatérhetett a hatalomba és a Forza Italia mind a mai napig az olasz politika mérvadó és legjelentősebb jobboldali pólusává vált.

Ausztria

Míg Olaszországban szinte az egész korábbi elit áldozatul esett a földcsuszamlás-szerű rendszerváltásnak (amely egy instabil politikai rendszert söpört el), addig az osztrák példa alapvetően más. Itt a kutatók éppen a *hiperstabilitást* emelik ki (Pelinka, 1988, 2005). Ezt a stabilitást a sajátos osztrák *oszloposodás* idézte elő, ami politikai táborok egymástól való világos elkülönülését, ugyanakkor meghatározott szempontok szerinti együttműködését jelentette. Három ilyen oszlop volt: szocialista, keresztény és német nemzeti.

Ehhez a harmadik oszlophoz tartozott (1956-os alapításától kezdve) a Szabadságpárt, amelynek első vezetői – Ausztriában nem szokatlan módon – SS-tábornokok voltak. A későbbiekben aztán a párt fokozatosan elmozdult a liberalizmus irányába, a 60-as és a 80-as évek között nem is igen lehetett hallani róla. Igen jellemző, hogy az európai (és így a magyar) köztudat számára a Szabadságpárt szinte kizárólag Jörg Haider nevével függ össze, aki pedig csak 1986-ban lett a párt elnöke és a párt vele is csak 1999-ben lett a kormánykoalíció tagja. Itt tehát a Haider-párt szerepe és tevékenysége érdemel figyelmet, mégpedig azért, mert egy korábbi pártkonszenzust bontott fel, és élezte ki az osztrák pártrendszer régóta lappangó problémáit.

Ez a probléma döntően a két nagy párt (a Néppárt és a Szocialista Párt) úgynevezett alkurendszerre volt. E két párt évtizedek során súrlódásmentesen felosztotta egymás között az osztrák gazdaságot és politikát. Időnként nagykoalícióban kormányoztak és – a szuperstabilitás jegyében – hozzájuk lojális kádereket neveztek ki a legkülönbélebb közintézmények élére. Ez a helyzet változott meg a Szabadságpárt karakterének radikális megváltozásával 1986 után. 1986-ig a párt – elsősorban liberális karakterének köszönhetően – tagja volt a szocialisták vezette koalíciós kormánynak és valójában maga is asszisztált az említett alkurendszer fennmaradásához. Haider, amikor a párt elnöke lett, rögvest módosította a párt tartalmi irányvonalát és ez azonnali koalíciós válságot idézett elő. Ki is kellett írni az előrehozott választásokat. Ettől kezdve a Haider-párt növelte befolyását és komoly választói rétegeket szolgált meg, főképpen a nemzeti kérdés folyamatos napirenden tartásával. Ráadásul hatékonyan is tette mindezt, hiszen 1986 és 1999 között komoly nagy párttá tornázta fel magát: 1999-ben a választásokon második helyet ért el (és sajátságos módon a harmadik helyezett Néppárttal kötött koalíciós megállapodást).

A Szabadságpárt felemelkedését mindenekelőtt az alapozta meg, hogy ellene tett egy hosszú ideje létező és országos sokat bírált gyakorlatnak: az úgynevezett proporcionális rendszernek. Magyarán: azt mondta, hogy a jövőben a két nagy párt alkujára épülő osztrák politikát nem fogadja el és az a bejelentés sokaknak tetszett.

Mindez azzal a tanulsággal szolgálhat számunkra, hogy a legstabilabbnak tűnő rendszerekben is keletkezhetnek repedések, és az ilyen helyzeteket használhatják ki azok a pártok, amelyek erőteljes célokat tűznek ki maguk elé. Olaszországban – láttuk – néhány hónap is elegendő volt Berlusconi-nak egy új pólus felépítésére. Ausztriában ez elképzelhetetlen lett volna, hiszen itt oszlopokba rendeződik a társadalom. S talán nem véletlen, hogy egy „alvó” oszlop új vezetője vállalkozott a feladatra, hogy a két nagy oszlop mellett egy rivális oszlopot hoz létre. Kísérlete – nem is olyan átmeneti – sikerrel járt, hiszen 2006 októberében a már Haider nélküli Szabadságpárt 11 százalékot ért el a választásokon és Haider új pártjának (Szövetség Ausztria Jövőjéért) is jutott 4 százalék.

Lengyelország

Lengyelország egy újabb variánsra példa. Ahogy az olasz esetben a szélsőséges szétaprózottság és anarchizálódás, Ausztriában pedig a túlzásokba vitt hiperstabilitás vezetett egy idő után válságjelenségekhez, illetve a közvélemény tiltakozásához, úgy Lengyelországban a *prolongált pártosodás* következménye mindaz, ami az utóbbi másfél évtizedben történt. De ez a prolongált pártosodás Lengyelországban nagyon jellemzően követi a történeti trendeket: a sokpártiságot és a töredezettséget.

Ez a töredezettség látszólag megszűnt a 80-as években, amikor a kései diktatúra időszakában két rivális fél állott csak egymással szemben: az állampárt képviselőjében a Lengyel Egyesült Munkáspárt és – több milliós tagsággal – a Szolidaritás szakszervezet. Ám ez csak átmeneti állapotnak bizonyult, hiszen a lengyel kerekasztal-tárgyalásoktól kezdve pártok és szervezetek sokasága jelent meg a színen, és ettől kezdődően a pártverseny egy meglehetősen szélsőséges pluralizmus formáját öltötte. E folyamat jegyében az 1991-es választásokon 10-nél jóval több párt került a parlamentbe. 1993 és 2005 között pedig 6-7-8 párti parlamentek váltogatták egymást.

Már ennyiből is kitetszik, hogy Lengyelországban az a fajta koncentráció, amelyről az írás elején beszéltünk, nem valósult meg. A koncentrációhoz ugyanis kellenek a többi párt közül kiemelkedő szereplők. Lengyelországban 1993-ban a baloldal nyert és tett szert helyzeti előnyre, hogy aztán 1997-ben a jobboldal (Szolidaritás Választási Koalíció) visszavágjon. 2001-ben ismét a baloldal aratott (ezúttal rendkívül fölényes) győzelmet az addig szétdarabolódó választási koalícióval szemben. 2005-ben (az utolsó választáson) a Szolidaritás Választási Koalíció két „utódpártja”, a Jog és Igazság, valamint a Polgári Platform szerepelt a legjobban, miközben a baloldal súlyos vereséget szenvedett. Illékonyak és változóak tehát a viszonyok és a szereplők, ám egy dolog feltétlen megemlítendő: ez pedig a speciális lengyel gyűjtőpárti múlt. A mostani vezető kormánypárt, a Jog és Igazság kiemelkedése a néhai Szolidaritásnak köszönhető. A Kaczynski-ikrek az 1970-es évek második felétől aktív részesei a lengyel ellenállásnak és a 90-es évek második felére a lengyel jobboldal legtekintélyesebb, még talpon maradó tagjainak tekinthetők. Ne felejtsük el, hogy a Szolidaritás 1997-2001 közötti kormányzati ciklusában számos vezető tisztségviselőjét elhasználta, illetve az egyes csoportok közötti torzsalkodások komoly energiákat emésztettek fel. Lech és Jarosław Kaczyński kiemelkedése valójában a gyűjtőpárti múltból fakadó ellentmondásos helyzet következménye is. Hiszen ez a múlt szinte kimeríthetetlen, de ugyanakkor – a széthúzás szempontjából – veszélyforrás is. Ezért a Jog és Igazság egy *felülemelkedési kísérlet* is az instabil és megosztott lengyel pártrendszer megszokott szerveződési formáin.

Hozzá kell tennünk, hogy a Jog és Igazság alakulásának évében (2001) még szerény eredményt ért el a választásokon. A választók ekkor a kudarcos jobboldali kormányzásért az egész jobboldali gyűjtőpártot, a Szolidaritás Választási Akciót büntették. Azt a képződményt, amelyet pedig 1993 után azért hoztak létre, mert csak így tartották elképzelhetőnek a baloldal majdani legyőzését. Ez a cél 1997-ben sikerült is, de az ezer részelemből összegyúrt jobboldal az ellenzékben hatékonyabb volt, mint kormányon. Alapvetően fontos céllá vált tehát egy *kormányképes* jobboldali párt létrehozatala. 2001 és 2005 között ezt hatékonyan sikerült is megvalósítani; az állampolgárok elhitték, hogy a jobboldal megváltozott és kormányképes erővé vált (az más kérdés, hogy végül is a Jog és Igazság nem vette be maga mellé a koalícióba a konzervatív-liberális Polgári Platformot).

Szlovákia

Az átmenet utáni szlovákiai pártstruktúra azért érdekes számunkra, mert itt is létrejöttek új képződmények a kezdeti felálláshoz képest. A kiindulópont a néhai Csehszlovákia törésvonala, amely a cseh kommunista párt és a Nyilvánosság az Erőszak Ellen Mozgalom között feszült. Ebből a kommunista pártból jött létre a Demokratikus Baloldal (a párt másik részéből állt fel a mai Szlovák Kommunista Párt), amely a Robert Fico vezette Smer (Irány) megalakulásáig a baloldal vezető pártjává vált (E párt alelnöke volt egy ideig Fico). A jobboldalon a Nyilvánosság mozgalomból jött létre például Vladimir Meciar Demokratikus Szlovákiáért Mozgalma. A szlovák politika jellemzője, hogy időről időre felbukkannak, majd eltűnnek pártok. 1998 és 2002 között működött például az Egyetértés Párt, amely a későbbi (mai) államelnökön, Rudolf Schustert adta. A párt a későbbiekben nem vált „elnöki párttá”, megszűnt. 2002 és 2006 között létezett az Új Polgár Szövetség (ANO), amely tulajdonképp egyszemélyes pártként működött, de a legutóbbi választásokon nem tudta átlépni a parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt.

1998-ban, a Meciar-kormányzás után alakult meg az első Dzurinda-kormány és tulajdonképpen ez a meghatározó oka a Smer nem sokkal később történő megalakulásának. Fico – mint mondtam – ekkor a Demokratikus Baloldal alelnöke volt, aki talán joggal számíthatott rá, hogy a párt elnöke lesz. Ez nem következett be. Ugyancsak nem kapott tárcát Fico Dzurinda kormányában (amelynek tagja volt a Demokratikus Baloldal). Nem kis részben ezen okok miatt 1999 őszén Fico kilépett a Demokratikus Baloldal Pártjából és 2002-ig független képviselőként ült a parlamentben. Időközben megalakította a Smer, amely azonban 2002-ben nem tudott – noha akart volna – választást nyerni. Bekövetkezett azonban egy Fico szempontjából fontos fejlemény: a Demokratikus Baloldal a kormányzás négy éve alatt felmorzsolódott és 2002-ben már nem jutott be a parlamentbe. Fico egyedül maradt talpon mint baloldali pártvezér. De ellenzékben.

2002 és 2006 között Robert Fico egy új típusú baloldali pártot épített fel. Már a párt 1999-es megalakulásakor is abból indult ki, hogy a közvélemény *más tartalmú és stílusú* politizálást akar, mint amit a kormánypártok, illetve a Meciar- és Slota-féle ellenzék képvisel. *Alternatívát* kívánt állítani mindkettővel szemben. A jobboldali kormányt különösen azért bírálta, mert csődbe és összeomlásba taszítja az országot. 2000-ben racionalizmust és

pragmatizmust ígért, továbbá arról beszélt, hogy – ellentétben Dzurinda kormányaival – nem szabad elfogadni a Nyugat „diktátumait”. 2002 és 2006 között elsősorban a stratégiai vállalatok privatizációjáért bírálta a 2. Dzurinda-kormányt, és ebben szövetségesre találta a szakszervezetekben. Komoly párttá válását azonban annak a *szervezeti* manővernek köszönhetette, amellyel végül magába olvasztotta a Demokratikus Baloldal bukása után széttöredező párt maradványait. (Ez pénzügyi beolvasztást is jelentett).

2006-ban Fico megnyerte a parlamenti választásokat. Döntően annak köszönhetően, hogy a jobbközép kormánykoalíció kényszerűségből életszínvonal-korlátozó, a szociális ellátásokat megnyirbáló intézkedéseket vezetett be. Ugyancsak fontos szempont választási sikerében, hogy mint fiatal vállalkozónak, sikerült komoly anyagi háttérrel szereznie pártja mögé – ez pedig a kormányképeség feltétele (Penta Group). Végül nem utolsósorban az atom- és energetikai lobbival való jó személyes kapcsolatai is segítettek, hogy néhány év alatt bebizonyítsa: ő a baloldal autentikus és egyetlen képviselője Szlovákiában. Európai szociáldemokrata pártként való elfogadtatását nem kis részben az MSZP-nek is köszönheti, hozzáteve persze azt, hogy a 2006. évi választások nyomán felálló koalíció igen komoly tehertétel a Smer szociáldemokrata karakterére és EP-elfogadására (amit átmenetileg fel is függesztettek).

Tanulságok

Külföldi példáinkat persze szaporíthatnánk. Megvizsgálhatnánk más országokat is (például, Anglia, Spanyolország), ahol szintén megjelentek új pártok és van értelme a pártok *alkalmazkodóképességéről* beszélni (Csizmadia, 2001/a, 2005, 2006/a,b). A sort azonban nem folytatjuk, inkább néhány tanulságot vonunk le:

1. Az új pártok megalakulása európai példáinkban különféleképp képzelhető el. Létrejöhetnek: a/ az instabil helyzetre való feleletképpen; b/ a túlzott stabilitás feloldásaképpen; c/ a hagyományos pártok kifulladását felismerve; d/ a pártosodást elvetve és felváltva egy mozgalmi szerveződéssel; e/ a túlzott gyűjtőpártiság korlátait felismerve, azzal szakítva. 2. Meghatározó mozzanatnak az adott ország politikai-kulturális-gazdasági múltja tekinthető, illetve az, hogy a konfliktusokat hogyan, milyen metódusok szerint szokás

megoldani. 3. Nagyon lényeges szempont, hogy az adott országban legyen egy ambiciózus vezető, aki „felismeri” a környezeti kihívást és legyen egy víziója az általa elképzelt „új politikáról”. Azaz: *akarjon* új pártot és ezért hatékonyan tenni is képes legyen.. Az új politikáról való elképzelés és az elképzelés megvalósításának akarása nélkül a társadalom méhében meglévő konfliktusok „holt” konfliktusok maradnak és nem történik semmi. 4. Ugyancsak alapvető, hogy a pártvezér rendelkezzen előélettel, múlttal, politikai és nem kis részben gazdasági beágyazottsággal. Valamennyi fentebb elemzett példánkban az új párt vezető figurái tekintélyes politikusok és üzletemberek, akiknek volt konvertálható politikai, gazdasági és kapcsolati tőkéjük. Mindezek után áttérhetünk a magyar terep vizsgálatára. Az érdekel bennünket, hogy vajon miért olyan lett a magyar pártrendszer, amilyen, illetve: valóban úgy van-e, hogy a hazai pártok világában *nem lehet vagy nem érdemes* új pártot alapítani?

A magyar pártosodás dinamikája és determinánsai (1990-2006)

A fent bemutatott külföldi (nyugat-és kelet-közép-európai) példákhoz képest a magyar pártrendszer sokkal konszolidáltabbnak, állandóbbnak tűnik. Arra a következtetésre jutottunk, hogy az egymástól egyébként nagymértékben eltérő példákban van egy közös vonás: ez pedig az, hogy a pártrendszeren belüli átalakulás időnként *új pártokat* is a felszínre dob, amely pártok azután komoly, sőt domináns tényezőivé is válnak az adott ország pártrendszerének.

Magyarországon az elmúlt 16 év másfajta tapasztalatot hozott. Itt ugyan nagyon komoly változások következtek be, s „a változások eredményeképpen a pártok és a szavazók között egy új társadalmi és attitűdinális megfelelés jött létre” (Enyedi, 2004: 21), de a változások nem jutottak el addig, hogy ezeknek az új „megfeleléseknek” új pártok is adjanak hangot.

Érdemes tehát megvizsgálni a magyarországi helyzetet. Vajon miért alakult így a pártosodás folyamata? Ebben a fejezetben először a pártosodás *három strukturális tényezővel* (a pártosodásra ható nyugati folyamatok; a pártosodás közvetlen hazai kiváltói; tágabb történelmi trendek) foglalkozom, majd utána tekintem át az elmúlt 16 év változásainak jellegzetességeit és dinamikáját. Az összefoglaló következtetések levonása után – a következő

fejezetben - kerül sor annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy a kifejtetteknek részben ellentmondva mégis milyen peremfeltételei vannak egy új párt létrehozatalának.

A magyar pártosodás három dimenziója: nyugatosodás, régi és közelebbi magyar múlt

A rendszerváltás Magyarországon tárgyalásos formában történt. A releváns politikai szereplők közül valamennyi abban volt érdekelt, hogy az átmenetnek ne egy *radikális*, hanem egy *mérsékelt* variánsa valósuljon meg. A mérsékelt átmenet egyik legfontosabb célja és megvalósítandó ígérete egy *stabil párt-és kormányzati szerkezet* létrehozása volt. A rendszerváltó politikai elitek komoly és értékelendő teljesítménye, hogy a stabilitás feltételeit képesek voltak megteremteni és ezáltal biztosították a konszolidált átmenetet a késő Kádár-kori puha diktatúrából a korai demokráciába.

Az első körülmény, ami ebben segítette őket, *a nyugat-európai demokratikus minták adaptálása* volt. A késő kádár-korszak politikai elitjei egyértelműen a nyugati modell követését tekintették feladatuknak, abból is mindenekelőtt a demokratikus intézményrendszer adaptálását. A demokratikus intézmények között pedig kitüntetett helyet foglal el a pártrendszer. 1987 és 1990 között a rendszerváltó elit (a néhai állampárt reformköreinek támogatásával) létrehozta mindazokat a törvényeket és jogszabályokat, amelyeknek segítségével a nyugati típusú többpártrendszerre való áttérés biztosítható volt (egyesülési és gyülekezési törvény, párttörvény, választójogi törvény stb.) A magyar elitek számára egyértelmű zsinórmértéket jelentett, hogy a nyugati demokráciákra jellemző *tagolt pártrendszer* jöjjön létre, ezért például az 1990. évi első szabad választásokat követően a mérvadó elit kizárta a nagykoalíció ötletét és a „normál” demokratikus periódusokra jellemző stabil kormány-ellenzék felállás jött létre.

Másodszor a magyar politikai elitek a pártosodás során a késő 80-as évek *értelmiségi és szubkulturális* tradícióira épültek rá. Közismert tény, hogy az átmenet során legerősebb pártokká váló MDF és SZDSZ egy-egy értelmiségi szubkultúra (vagy ha tetszik: foglalkozási ág) intézményesítését jelentette. Az MDF elsősorban a *humán* értelmiség (írók, költők, történészek) pártja lett, míg az SZDSZ inkább a *társadalomtudományi* értelmiség (filozófusok, szociológusok, kisebb mértékben közgazdászok) különféle szegmenseit

egyesítette. Bár a rendszerváltás idején még nem számított komoly politikai erőnek, de a Fidesz döntően a *jogász* végzettségű fiatalokat tömörítette.

A késő kádári szubkulturális elitek mellett a pártosodás hajnalán megjelent egy *másik fajta* pártosodási típus is, ez pedig a döntően *történelmi* hagyományokra épülő párt. Ilyennek tekinthetjük a Kereszténydemokrata Néppártot, a Független Kisgazdapártot vagy Szociáldemokrata Pártot. A szubkulturális és a történelmi tradíciókra épülő pártok között azonban egyetértés mutatkozott abban, hogy egyaránt érdekeltek voltak a békés, mérsékelt átmenetben, illetve egy stabil pártszerkezet létrehozatalában, amelyben természetesen ők maguk játszhatták a meghatározó szerepet. Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy miért alakulhatott ki ilyen nagyfokú egyetértés, akkor erre azt válaszolhatjuk, hogy azért, mert a néhai állampártnak a történelem színpadáról való lelépése nem pusztán *egyértelműnek*, de *hosszú távúnak* is tűnt, azaz az átmenet sikeressége voltaképpen az újonnan alakult pártok közötti megegyezésen és a megegyezés betartásán múlt. Ezt a megegyezést volt hivatva intézményesíteni (csak a legismertebb példát említem) az 1990. májusában megkötött MDF-SZDSZ paktum, amely a kormányzás stabilitását és a konszolidált átmenetet volt hivatva biztosítani.

A magyar pártosodás harmadik nagy meghatározója a *történelmi trendek* „szelektív” továbbélése. A későbbiekben még szót ejtek majd arról, hogy a rendszerváltó pártosodás viszonylag hatékonyan tette zárójelbe ezeket a trendeket, amelyek azután a 16 év során később komolyabb formában „visszatértek”. 1989-90-ben a magyar politikai múltból elsősorban az *állam- és kormányformára* vonatkozó előzmények (köztársaság, parlamentáris rendszer) tértek vissza, és jóval kevesebb nyoma maradt az 1945 előtti múlt *állampárti és valójában egypártrendszerű* hagyományainak. A rendszerváltó elitek úgy képzelték el az átmenetet, hogy az csupán a diktatúra meghaladásáról szól és nem is igazán érzékelték azt a problémát, hogy a pártosodásban a későbbiek folyamán visszatérhetnek majd a régmúlt történelmi hagyományai (gondolok itt a hatalmi blokk és az ellenzéki blokk kiélezett szembenállására).

Ez a három elem (nyugati minták adaptálása, a közelmúlt szubkulturális előzményeinek továbbélése, valamint a régmúlt szelektív felhasználása) határozta meg a magyar pártosodás jellegét és mérsékelt karakterét. A többpárti parlamentarizmus világosan kijelölni látszott a pártok szerepét. Csakhogy az 1990 utáni pártküzdelmek már kezdettől

átrajzolták, a későbbiek során pedig mindinkább módosították a kiinduló állapotokat. Ezért a továbbiakban a változások irányait és dinamikáját kell szemügyre vennünk.

A korai stabilizációtól a végsőnek tűnő stabilizálódásig: a pártok adaptációs mozgása

Az egész folyamat értelmezése szempontjából szeretném megfogalmazni még egyszer a kiinduló hipotézist: Magyarországon stabil pártrendszert kell létrehozni, és ennek a stabilitásnak két feltétele van. Az egyik: a néhai állampárt nem akadályozza ugyan az átmenetet, de kiiktatódik a releváns politikai tényezők sorából. A másik: az újonnan létrejövő rendszerváltó pártok között megmarad a konszenzus, legalábbis abban a tekintetben, hogy az utódpart iránt egyöntetű zártágot tanúsítanak. A demokrácia első ciklusának végére kiderült, hogy egyik feltétel sem teljesül tartósan. S mindjárt itt megragadhatjuk a hazai pártosodásnak a későbbiek szempontjából is meghatározó karakterét: ez a karakter a rendszerváltás körüli célok *eltérő értelmezése* mentén alakult tovább. A rendszerváltás időszaka természetesnek tűnő egysége a későbbiekben dekomponálódott és valójában egy „örökösödési harccá” alakult át. Magyarországon valószínűleg azért nem tudott létrejönni és gyökeret eresztetni egy új párt sem, mert a rendszerváltás a környező országokéhoz képest erőteljesebb szimbolikus tartalommal is bír, és a rendszerváltó politikai erők e szimbolikus tartalom különféle értelmezéseivel olyan erőteret hoztak létre, amely nem engedi igazán versenyképes riválisok megjelenését (amelyek e szimbolikus tematikától független mondanivalóval is megerősödhetnének).

Fogalmazzuk meg tehát a kiinduló helyzet összetevőit: az MSZP kiszorított helyzetben van; a rendszerváltó ellenzék egyik része kormányra kerül, a másik rész ellenzékben marad; sokpárti parlamenti pártstruktúra jön létre; és a korai pártok döntően szubkulturális, illetve történelmi alapon politizálnak.

Mivel azonban ez a kiinduló helyzet nagyon rövid ideig állt csak fenn, a rendszerváltás idején megteremtett stabilitás sem lehetett tartós. Ezért 1994 és 1998 között a magyar politikában egy alapvető átrendeződés következett be. Az átrendeződés részben strukturális, részben azonban *akarati* tényezőknek köszönhető.

Strukturális értelemben a pártrendszer újraépült, hiszen az MSZP abszolút többséggel nyerte meg az 1994. évi parlamenti választásokat. Ráadásul (folytatva a már 1992-től

meginduló közeledést) az SZDSZ az 1994-ben megalakuló új koalíció tagjává vált. Ilyen értelemben az 1990-ben hosszú távúnak ígérkező (mert hiszen a rendszerváltó ellenzéki pártok dominanciájára és az MSZP háttérbe szorulására épülő) stabilizálódási tendencia megakadt. Anélkül, hogy e folyamat részletesebb elemzésébe itt belemennék, csak jelzem, hogy az 1994-es „fordulat” két lehetséges megközelítési mód párharcaként, illetve a párharc eldőléseként értelmezhető. Ezt a párharcot a legátfogóbban Tellér Gyula mutatta be (Tellér, 1996). E szerint két nézőpont állt egymással szemben az első parlamenti ciklus végén: az egyik, amelyik *kétosztatú*, a másik, amelyik *háromosztatú* Magyarországon gondolkodott. A kétosztatú Magyarország hívei szerint az Antall-kormány és a jobboldal lényegében egy *feudális* Magyarországot kíván restaurálni, és vele szemben áll a másik (a baloldalt és a liberálisokat egyaránt magában foglaló) Magyarország. A háromosztatú koncepció hívei szerint is létezik egy régies Magyarország, de vele szemben egy *liberális* és egy a *késő Kádár-korszakot* képviselő Magyarország áll szemben. Tellér szerint a küzdelmet az döntötte el, hogy az SZDSZ „hivatalosan” is a kétosztatú Magyarország koncepcióját fogadta el – s ezáltal az SZDSZ besorolódott a késő kádárizmus táborába -, holott feladata az lett volna, hogy a liberális táborot erősítse önálló pólussá, további szoros kapcsolatban maradván a Fidesszel. Ne felejtjük el, hogy az SZDSZ 1990-ben és még 1994-ben is viszonylag nagy pártnak volt mondható. Tellér szerint azonban a párt a balra tartással éppen a nagypártiság fenntartásáról mondott le. Ráadásul Tellér nagyon fontosat mond, amikor így fogalmaz: „Az a fajta értékelés, amelyik a politikai erőteret kettős osztatúnak tekinti, s az első részmagyarország első agresszív jelentkezésekor nyomban a harmadik részmagyarorszáig, a szocializmus maradványszervezeteiig hátrál támasztékért: maga is nagymértékben hozzájárul, hogy a politikai erők mindinkább a széleken csoportosuljanak” (Tellér, 1996: 63).

Strukturális értelemben tehát 1994-re alapvetően új felállás jött létre. Mondhatnánk azt is, hogy az MSZP 54%-os parlamenti szavazati arányával létrejöttek a magyar történelmi múlt adaptálásának feltételei. Ezt a múltat már említettem fentebb, amikor a „szelektív” múltfelhasználást említettem. A pártok szerepét illetően e múlt legidőtállóbb vonása a *tartós kormányzati egypártrendszer*. 1990-ben – a rendszerváltó ellenzék hatalomra és ellenzékbe kerülésével – ennek a történelmi trendnek vége szakadt, és úgy tetszett az „állampárti” hagyomány hosszú ideig nem tér vissza. 1994-ben azonban – hasonlóképpen mint például Lengyelországban – a baloldal megnyerte a választásokat. Ez előrevetítette azt a fajta

disszonanciát és aszimmetriát, ami a magyar politikát modern történetében jellemezte: egy nagy kormányzó párt mellett csekély és kormányzásra képtelen ellenzéki pártok állnak. Megítélésem szerint e képlet megismétlődése ellen – de döntően a strukturális kihívásra adott válaszként – jött létre a Fidesz – sokak által pálfordulásnak tekintett – pólusváltása, a liberálisról a konzervatív, majd a keresztény-nemzeti oldalra való áthelyeződése. „A többi magyar párt is változott, de a Fidesznek kellett a leghosszabb utat megtennie ahhoz, hogy mai pozíciójáig elérkezzen” – írja Enyedi Zsolt (Enyedi, 2004:9) S ugyanő – miközben rámutat a Fidesz-stratégia korlátaira – jelenti ki azt is: „A Fidesz teljesítménye rendkívülinek mondható: egy dimenzióba rántotta össze a különböző ideológiai témákat, egy táborba egyesítette a jobboldal társadalmi szegmenseit, átkerült a törésvonal egyik oldaláról a másikra, hozzáadta a kort a táborokat elválasztó ismérvek sorához, és stabilizálta a paletta két oldalát elválasztó határokat” (Enyedi, 2004:23).

Voltaképp tehát arról beszél, hogy a strukturális kihívásra milyen *akarati reakció* született 1994 után (lásd még: Csizmadia, 2005, 2006/c). Az akarati reakció ebben az esetben tudatosan vállalt cselekvést és ezáltal a politikai mező átstrukturálását jelenti. Ezt azért fontos kiemelni, mert 1994-ben – az MDF kormányzati bukásával – a jobboldalon lényegében nem maradt cselekvőképes párt. Igaz ugyan, hogy a Független Kisgazdapárt viszonylag stabilan őrizte népszerűségét, de mégsem feltétlen volt a jövő pártjának nevezhető. Tellér logikáját követve: 1994-ben a harmadik (a szocialista) részmagyarország koalíciója jött létre, amelyre az első és a második részmagyarország akaratilag elhatározott koalíciókötése volt a strukturális válasz.

S az instabilitás átmeneti évei (1994-1998) után, 1998-at követően kiépült az a pártszerkezet, amely mind a mai napig stabil keretűl szolgál a pártversenynek. Erre az időszakra a pártrendszer koncentrációja jellemző (Tóth Csaba, 2001). A koncentráció azt jelenti, hogy a szavazatok mind nagyobb hányadán mind kevesebb párt osztozik. Ennyiben a trend egybevág számos külföldi példával. Ugyanakkor érdemes megvizsgálnunk alaposabban is ezt a folyamatot, már csak azért is, mert szorosan összefügg fő témánkkal, az új pártok kialakulásának kilátásával.

Egy pártrendszer akkor koncentrálódik, ha csökken a versenyképes pártok száma. Ez a csökkenés akkor következhet be, ha a releváns pártok csúcsra járatják magukat és lényegében – maximalizálva a rendelkezésükre álló erőforrásokat – a politikai innováció egyetlen járható

úttjaként a *kettős versenyt* működtetik. Mit jelent ez? Nem kevesebbet, mint azt, hogy 1994-től kezdődően fokozatosan létrejött (s 1998, majd 2002 után mindinkább kiteljesedett) a magyar pártrendszer új struktúrája, amelyben szinte kizárólagos vonatkozási pont a Fidesz és az MSZP egymáshoz képesti állapota, a kettejük közötti konfliktusok rendszere. 2005-öt elemezve írja Török Gábor: „A két nagy párt sajátos vonatkozási pontként szerepelt a magyar politikában: szinte minden róluk szólt, mindenki hozzájuk viszonyította magát, és minden ügy azonnal elhelyezhetővé vált kettejük versenyében”. (Török, 2006:50). A szerző – egyébként találóan – *konfekciópártnak* nevezi el a két nagyot, amelyeknek stratégiáját a „mindenevés” kényszere határozza meg. Már nem is az a kérdés, hogy melyiknek van *igaza*, hanem az, hogy *melyikük birtokolja az ügyeket*, kinek sikerül napirendre vétetnie a saját témáit (Uo.:51).

Nem másról, mint a táborlogika maximalizálásáról van szó, ami egyfelől – mint láttuk már erőteljesen kapcsolódik történeti trendekhez -, másfelől viszont erőteljesen korlátozza a pártrendszer új típusú adaptivitását. Egy olyan sajátos helyzet áll elő, amikor a két nagy párt *tökéletesen alkalmazkodóképesnek* mutatkozik (Csizmadia, 2005: 38-41), ugyanakkor azonban az alkalmazkodásnak és adaptitásnak olyan magas szintjét valósítják meg, ami lehetlenné teszi más szereplők (pártok) megjelenését és alkalmazkodását.

Mindez különösen a már fent említett külföldi példákkal összehasonlítva szembeszökő. Amikor például Lengyelországban 1993-ban az utódparti baloldal választásokat nyert (jött a mindent elsőprő „varsói gyors”), akkor a szétaprózott jobboldal új egyesülési formát talált és létrehozta a Szolidaritás Választási Koalíciót. Ez a koalíció 1997-ben le is váltotta a baloldalt, csakhogy a baloldal 2001-re nagyon összeszedte magát és meglehetősen fölényel utasította maga mögé a jobboldalnak a kormányzás periódusában ismét széttöredező új képződményeit (a már ekkor létező Jog és Igazságot, valamint a Polgári Platformot). Szlovákiában 199-ben, az első Dzurinda-kormány idején vált ki a koalícióból Robert Fico és hozta létre a ma vezető kormánypártnaként működő Smert.

Mi az oka, hogy ott bizonyos kudarcok okait „szélsőségesen” levonják, azaz olykor új pártokat hoznak létre, Magyarországon ellenben sem a választási vereségnek, sem ennél kisebb horderejű kudarcoknak nincs ilyenfajta következménye?

A válasz visszavezet bennünket a fejeztünk elején mondottakhoz. Akkor a magyar pártosodás támogatójaként, meghatározó elemeként három tényezőt említettünk. Valójában mindhárom tényező *stabilizálja a kialakult viszonyokat*. A rendszerváltás elején úgy nézett ki,

hogy a stabilitás az új ellenzék-utódpárt dimenzióban jön létre, csakhogy rövidesen kiderült, hogy ez nem így lesz. Ettől kezdve a *szubkulturális és a történeti dimenzió* jelöli ki az egyébként továbbra is stabil pártrendszer és pártkapcsolatok dimenziót. Ez azt jelenti, hogy 1994-től kezdődően ismét jelen van a magyar politikában egy teljes gazdasági, politikai és hálózati (Csizmadia, 2001/b) tőkéjének működtetésére képes menedzserpárt, amely egyáltalán nem újfajta pártfenomén, hanem a magyar történelmi trendből jól ismert párttípus folytatása (Csizmadia, 2004). Ennek a menedzserpártnak a megjelenése és hatóképessége létrehozta a párt jobboldali pandanját, amely feladatát egyfelől a szubkulturális szerveződésben jelöli meg (ne felejtjük el, hogy a Fidesz a 80-as években még messze nem lehetett „kész” párt); másfelől igyekszik létrehozni azt a szervezeti kapacitást, amely az ő számára is lehetővé teszi a kormányképeséget. Enyedi Zsolt is pontosan jelzi tanulmányában, hogy a Fidesznek a leginkább a *szervezeti stratégia* segítette a nagy párttá válásban (Enyedi, 2004:15). A szervezeti stratégia ebben az esetben nem más jelent, mint a menedzserpárti hálózati kapacitásokkal szemben *alternatív erőforrások* létrehozatalát. Ezek az erőforrások a 90-es évek második fele óta folyamatosan változnak és bővülnek. 1996 és 1998 között a Fidesz jelentős *szellemi háttérkapacitást* épített ki (Csizmadia, 1998). Az 1998 és 2002 közötti kormányzati periódusban e háttérkapacitás biztosította a kormányképeséget. A 2002-es választási vereség után jött létre egyrészt a Fidesz Magyar Polgári Szövetség, másrészt a polgári körök országos hálózata. Ezt a fajta szerveződési módot akár annak beismeréseként is tekinthetjük, hogy a Fidesz vezetői belátták: a „hagyományos” módokon (például a sokat emlegetett médiaegyensúly megteremtésével) nem tudják fokozni versenyképességüket.

Ugyanakkor mégis csak a történeti dimenziók meghaladásának kísérletéről van itt szó. A hazai politikatörténetben ugyanis a mindenkori ellenzék hiába halmozott fel komoly szellemi tőkét és infrastruktúrát, nem volt tényleges esélye kormányra kerülni a nyugatosodást serkentő, azt menedzselő mamut-kormánypártokkal szemben. A dualizmuskori szabadelvű kormányokkal szemben a függetlenségi és nemzeti párti ellenzék (az 1906-1909. évi periódust leszámítva) nem tudott kormányra kerülni. Hasonlóképpen a Horthy-korszak mérsékelt konzervatív, majd egyre inkább radikális jobboldali kormánypártjai mellett nem tudtak kormányra kerülni az ellenzéki pártok. Mindkét időszakban erőteljesen lehetetlenítette a parlamentáris váltógazdálkodást a *közjogi helyzet* (a kiegyezési államrendszer fenntartása, illetve a trianoni Magyarország kereteinek tudomásulvétele), illetve az ország *nyugatos*

felzárkóztatása. Ezek a követelmények pedig (ahogyan ezt a két háború közötti korszak ismert politikatudósa megfogalmazta) a váltógazdálkodás nélküli kormányzásokat és a nagy kormánypartokat preferálták (Rudai, 2003). Ha tetszik: a stabilitást akkor az *egy nagy kormánypart-sok kis (de kormányképtelen ellenzéki párt)* képlet biztosította.

1990 után a rendszerváltás átmeneti sokpártrendszere tűnt a stabilitás letéteményesének, azonban rövidesen újraformálódott a pártrendszer, amely sok tekintetben a korábbi trendek folytatásának tűnik. Ha a közjogi helyzet nem is determinisztikus, a nyugatos felzárkóztatás követelménye ma is megvan, s ilyen értelemben erős a késztetés arra is, hogy erre a felzárkóztatásra (ahogyan a magyar történelemben máskor is) csak egyetlen nagy erő képes. A 90-as évek vége óta azonban ez a képlet átadta a helyét a két nagy párt versenyére épülő *kvázi-kétpártrendszernek.* A kétpártiság logikája pedig magába szippantotta az egyéb fajta, az elvileg akár jogosnak is tekinthető társadalmi igényeket.

Ilyen elvileg jogosnak igénynek nevezhetnénk a kétpárti verseny oldódását és újabb pártok megjelenését a színen. Csakhogy a társadalom láthatólag – noha a szokásos bizalomvesztéssel és morgolódással, de – visszaigazolja a két nagy párt stratégiáját. A baloldali pólus visszatérése után a jobboldali pólus új vertikumának kiépítése találkozott a magyar társadalom nem csekély részének igényeivel, amely szerint a baloldal mellett komoly jobboldali ellensúlynak is kell lennie. Azonban nem volt előre determinált, hogy ennek éppen így kell történnie. 1994 után a Fidesz – Európában ritkaságszámba menő módon – nem pusztán ideológiát, de *pólust* is váltott (Csizmadia, 2006/c), s ennek során „meggyőzte a szavazókat a pártok között zajló konfliktusok személyes relevanciájáról. Más szóval megtanította a polgárokat arra, hogy a politikát egymást kizáró táborok küzdelmeként éljék meg” (Enyedi, 2004:23).

Az, hogy ilyen „tanításra” képes egy párt, nem meglepő, hiszen a pártok éppen azért töltenek be alapvető szerepet egy politikai rendszeren belül, mert „képesek a pártrendszer társadalmi és attitűdinális alapjait átformálni” (Uo.:21). Ugyanakkor – s ez lesz a következő fejezet kiinduló megállapítása – ennek az átformálásnak vannak, lehetnek korlátai is. Elkövetkezhet tehát egy pillanat, amikor a választók azt érzik és talán ki is mondják, hogy a továbbiakban nem kérnek ebből, és nem fogadják el, hogy a politika egymást kizáró táborok küzdelméről szól csupán. De olyan helyzet is lehet, amikor egy pártrendszer kialakult mintázatai más okokból alakulhatnak át. A nagy kérdés az, hogy a magyar pártrendszeren

belül van-e, lehet-e olyan újabb kihívás, amely megrengeti az 1998 körül újrastabilizálódó kvázi-kétpártrendszert.

Újrapártosodás: kísérletek és a közeljövő lehetőségei

A legutóbbi lengyel önkormányzati választásokon szinte a teljes ismeretlenségből tűnt fel egy jelölt, akinek választási beszéde azóta legendássá vált. A 12 éve munkanélküli Krzysztof Kononowicz beszédét azóta százezrek töltötték le az internetről. Bár sajtóbeszámolók szerint bizvást pályázhatna minden idők legnevetesegebben és legrosszabbul öltöző politikusa címre, továbbá programja (amelyet egy éjszaka alatt írt) bármelyik humorista becsületére válna, az illetőnek – a hatalmas érdeklődés miatt – néhány alatt már angol és ukrán(!) nyelvű honlapja is van, sőt azt fontolgatja, hogy a négy év múlva esedékes elnökválasztáson indul a jelenlegi elnök, Lech Kaczynski ellen (aki le akarja győzni Kaczynskit, Magyar Hírlap, 2006. december 9.)

Az ilyen beszámoló – talán nem kockázatos ennek megállapítása – Magyarországon elképzelhetetlen. A hazai politikai élet – mint azt már fentebb is láttuk – meglehetősen kiszámítható mederben zajlik és nem nagyon tűri meg a „rendszerből” idegen mozgásokat és személyeket. Ugyanakkor mégsem jelenthetjük ki, hogy váratlannak tűnő, „rendszeridegen” fejlemények teljesen elképzelhetetlenek lennének. 2000 előtt például nem valószínű, hogy sokan fogadtak volna arra, hogy 2004-től a Magyar Szocialista Pártnak olyan miniszterelnöke lesz, akit 1990 óta a hazai közéletnek legalábbis az első és második vonalában nem lehetett látni. Ugyancsak keveset mondták volna, hogy a baloldal élére egy olyan ember kerül, aki – némileg hasonlítva az olasz példára – a gazdasági élet felől érkezik a politikába, ezáltal politikai tőkét és tekintélyt nem a megszokott politikai egyensúlyozásra építheti, hanem gazdasági és egzisztenciális függetlenségére.

Nyilvánvaló, hogy Silvio Berlusconi vagy Gyurcsány Ferenc nem ugyanaz a kategória, mint az új lengyel antipolitikus politikus, Krzysztof Kononowicz. De amíg Berlusconi megjelenése egyúttal egy adott politikai rendszer végét és egy újnak a kezdetét jelentette (az általa létrehozott párttal), addig Gyurcsány Ferenc nem egy új párt élén, hanem egy régi keretében bontott zászlót és ez így van mind a mai napig. Magyarországon a *személyi innováció* is a megszokott pártkereteken belül valósul meg, újfent alátámasztva azt a

tételünket, hogy Magyarországon roppant nehéz új pártalakulatot létrehozni. Mégis érdemes megvizsgálni, melyek az új pártalapítás legfontosabb feltételei, és a pártalapítás milyen példáival találkozunk az elmúlt 16 évben.

Kezdjük talán azzal, hogy jelezzük: a pártalapításnak vannak *jogi* feltételei. Ezek valamennyi országban megvannak, és ezekkel együtt is időről időre megújul a pártpaletta. A talán legfontosabb törvényi feltétel – túlmenően a pártok bejegyzésére vonatkozó nem túl erős előírásokon – a pártok választási szereplése. A jelenlegi magyar szabályozás szerint az országgyűlési választásokon listán minimálisan 1 %-ot elért pártok jogosultak állami támogatásra. Bár az 1%-os választási eredményhez nem túl magas állami támogatás társul, de nem lehetetlen, hogy erre építve egy politikai párt országos ismertségre tegyen szert. Ám a jogi feltételeken túlmenően sokkal fontosabbak a *politikai* kondíciók. Az elmúlt 16 évben rendkívül kevés ütőképes új párt alakult meg, és ezek közül is csupán egynek sikerült – egy ciklus erejéig – megkapaszkodni a politikai-parlamentari játéktérben. A folyamat iránya inkább ellenkező: nem a parlamenten kívülről jönnek be újak a parlamentbe, hanem a parlamentből hullanak ki, és kerülnek a politika senkiföldjére.

Pártalapítási kísérletek 2006 előtt

A kevés új pártalapítási kísérlet (és ezen kísérletek jelentős részének kudarca) azt mutatja, hogy Magyarországon – a pártrendszer megújítása nem új pártok létrehozatala által történik. Nézzük meg mégis röviden, milyen új kísérletek történtek és ezek milyen eredménnyel zárultak. Először a kísérletek rövid leírása, majd pedig a kudarcok közös tanulságainak levonása történik meg.

A MIÉP létrehozatala

A Magyar Igazság és Élet Pártját Csurka István hozta létre nem sokkal az után, hogy a Magyar Demokrata Fórum kizárta tagjai sorából. A párt 1994ben nem tudott bekerülni a parlamentbe, 1998-ban azonban igen. 1998-ban listán 5,47%-ot ért el és 14 képviselőt juttatott

az országgyűlésbe. A kérdés az, hogy egyáltalán miért jött létre ez az új párt, továbbá, hogy milyen tényezők biztosították – igaz átmeneti – sikerét.

A megalakulás magyarázatához a rendszerváltás időszakához, illetve az MDF arculatának kialakulásához kell visszanyúlnunk. Az MDF eredendően a *népi írók* által dominált párt volt, azonban 1989-ban, Antall József vezetői szerepének kialakulásakor a népi jelleg elhalványodott, illetve az új típusú gyűjtőpártként induló MDF két másik irányzatot, a *kereszténydemokráciát és a nemzeti liberalizmust* is integrálta magában. Ez a három irányzat meglehetősen bonyolult egyezségek mentén volt képes együttműködni és a kormányzati stabilitást biztosítani (Csizmadia, 1992).

1993-ra azonban már ez az együttműködés sem volt biztosítható és antalli centrum mellől levált mind a Csurka-féle népi radikális, mind pedig a Debreczeni József és Elek István nevével fémjelzett nemzeti liberális irányzat. A MIÉP megalakulása egy önálló nemzeti radikális pólus megjelenését jelentette, amelynek 1994-ben még nem volt esélye a jó szereplésre, nem kis mértékben azért sem, mert 1994-ben a baloldal tért vissza – meglehetősen fölénytel – a hatalomba. 1994 és 1998 között azonban a jobboldalon nagyon komoly erőátrendeződés történt. Ugyan az 1994. évi választásokon a jobboldalon még mindig az MDF volt a legerősebb irányzat, de 1996-ra pozíciója megváltozott. Előbb az FKGP, majd a Fidesz ragadta el tőle a jobboldal távlati vezetésének lehetőségét. A baloldali kormány megszorító intézkedései (Bokros-csomag) azonban a korábbiaknál jóval erőteljesebb esélyt teremtettek a MIÉP-nek, amely minden eszközt felhasznált, hogy a baloldali kormányt nemzetárulónak, a magyar érdekekkel ellentétesen cselekvőnek kiáltssa ki. S mivel a magyar választók 1990 óta 1995-ben találkoztak először igazi megszorításokkal, illetve az életszínvonal drasztikus romlásával, a MIÉP-nek kialakult egy viszonylag kompakt választói tábora.

Az, hogy a párt tartósan mégsem tudott parlamenti tényező maradni, legfőképpen az 1998 és 2002 között működő kormánykoalíciónak köszönhető. A Fidesz ugyanis az 1998-as választási győzelmet csak közbülső állomásnak tekintette a jobboldali erőkoncentráció megkezdett útján. A cél továbbra is az maradt, hogy a Fidesztől függetlenül (és részben szemben) működő irányzatok vagy integrálódjanak a Fideszbe vagy tűnjenek el a parlamentáris szinterről. Az integrálódás a Fidesz azokra a csoportosulásokra alkalmazta, amelyekkel már a 90-es évek közepe óta szorosabb viszonyban volt (mint például a

kereszténydemokraták). A MIÉP és az FKGP nem tartozott az integrálható pártok körébe, ezekkel szemben a Fidesz inkább a kizorítás politikáját alkalmazta (mind a két párt el is tűnt a parlamentből 2002-ben). Ismét más lett az MDF szerepe, amely sem integrálható, sem pedig kizorítható nem volt, de erről majd a maga helyén fogok beszélni.

Magyar Demokrata Néppárt

Csurka István, illetve a nemzeti liberálisok kizárásával és kilépésével az MDF-en belüli ellentétek nem oldódtak meg. 1994 és 1996 között az MDF-en belül újabb törésvonal alakult ki, amely most már nem annyira *ideológiai*, mint inkább *stratégiai* jellegű volt. Azaz a belső ellentétek alapjává ezúttal az vált, hogy az MDF-nek *milyen közel* kell lépnie a Fideszhez; az MDF távlatilag elismerje-e a Fidesz 1996-tól kezdődő vezető szerepét avagy tisztes távolságban maradjon továbbra is tőle. A párton belül azok kerültek többségbe (s őket fejezte ki az új pártvezetés, amelynek élén Lezsák Sándor állt), akik a szorosabb stratégiai szövetség hívei voltak, míg mellettük az önállóság szószólói kisebbségben maradtak. Ők voltak azok, akik erőteljesen kritizálták és igazából nem is fogadták el a Fidesz újonnan történt pólusváltását, ezért óvatosabb és önállóbb politikát szorgalmaztak. A két tábor közötti konfliktusok már 1996 elejére (a Fidesz pozíciójavulásával párhuzamosan) kiéleződtek, és 1996. tavaszán jó néhány ismert politikus (köztük Szabó Iván, Kónya Imre, Zsigmond Attila, Szabad György, Jeszenszky Géza – azaz több volt miniszter) kivált az MDF-ből és megalapította a Magyar Demokrata Néppártot.

Az MDNP kezdettől fogva erőteljesen küzdött elfogadtatásáért. Középpárti és mérsékelt mondanivalója, bár rokonszenves volt, de nem igazán volt versenyképes. A párt sem 1998-ban, sem pedig 2002-ben nem jutott el a listaállításig, márpedig a jó választási szereplésnek ez alapfeltétele. Igazából nem tudott olyan mondanivalóval előállni, ami a szélesebb közönség szemében rokonszenvesebbé vagy akár csak ismertebbé tehetné volna. Ezért 2002 után fokozatosan elkezdte keresni az anyapártba, az MDF-be való visszaintegrálódás útját. Erre akkor nyílt lehetősége, amikor a Lezsák-féle pártvezetés háttérbe szorulása után Dávid Ibolya elnöksége idején az MDF valóban új irányt vett és megpróbálkozott egy *konzervatív* ideológiai karakter kialakításával. Ebben az értelemben az

MDF visszatért a rendszerváltás MDF-jének *egyik* ideológiai nyálábjához, a *kereszténydemokráciához*. De a kereszténydemokrácia messze nem ugyanaz, mint a konzervativizmus, ezért az MDF mai vezetőinek azon nyilatkozatai, amelyek szerint ők képviselik ma a hiteles antallizmust, nem felelnek meg a valóságnak (de már korábban jeleztem, hogy az MDF-ről külön is szólok majd).

Centrum Párt

A legutolsó párt, amely lényegében a semmiből jelent meg a politikai arénában, a Kupa Mihály vezette Centrum Párt. A párt 2001 őszén jött létre, és szerveződési módjában jelentősen eltért mind az MIÉP-től, mind az MDNP-től. A MIÉP és az MDNP amolyan „morzsalékpártnak” tekinthető; olyan csoportok hozták létre őket, amelyek anyapártjukban ellehetetlenültek. Az új pártalakítás fő motívuma ezekben az esetekben nem feltétlen az új idők, új kihívásainak pontos letapogatása és az erre való cselekvési program kidolgozása volt.

Ezzel szemben a Centrum megalakulásában nagyon is szerepet játszott az 1998 óta bekövetkezett helyzetre való autentikus válaszkérés. Három értelemben is. A Centrum először is reagált a politika láthatóan meginduló *perszonalizálódására*. A folyamat Orbán Viktor miniszterelnökké válásával kezdődött; Orbán személyében először került a miniszterelnöki székbe olyan politikus, aki valamiféle személyes karizmával rendelkezett. Kupa Mihály – a Centrum elnökeként – kellő ismertséggel és megfelelő tekintéllyel rendelkezett ahhoz, hogy egy új pártot akár sikerre is vezessen.

Másodszor a Centrum létrejötte akár válaszként is felfogható volt két aktuálpolitikai fejleményre. Az egyik: a kormánykoalícióon belül (amely ekkor Fidesz-MDF-FKGP) az MDF igyekezett fokozni önállóságát az orbáni törekvésekkel szemben és például a párt meg is hirdette a politikai szekértáborokon átívelő Békejobb nevű kezdeményezését. De az MDF arra már nem volt hajlandó, hogy a Békejobb érdekében akár a koalíció vezető erejével, a Fidesszel is szembeforduljon. A Centrum lényegében egy határozottabb MDF-et jelentett ekkor, azt, amit az MDF nem mert megtenni. De a másik aktuálpolitikai fejlemény is lényeges: a Centrum esetleges parlamenti bejutása érdeke lehetett volna a baloldalnak is, amely az 1994-98-as kormányzati ciklus után az SZDSZ-nél megbízhatóbb partnert is el tudott volna képzelni magának.

A harmadik fontos körülmény, hogy a Centrum volt az első új párt, amely tudatosan megtervezte és felépítette választási kampányát, azaz kifejezetten *hatalomorientált* imázst alakított ki magáról. Ez azt jelentette, hogy a párt egy komoly szellemi holdudvart, agytrösztöt épített ki maga körül és mind a pártprogramot, mind a pártelnök nyilvános szerepléseit, mind pedig a párt akcióit illetően összehangolt cselekvési stratégiát dolgozott ki. Más kérdés, hogy a párt ezzel együtt sem tudott betörni a parlamenti arénába, ugyanis a 2002. évi választásokon nem tudta túllépni a 4%-os arányt, ami ugyan viszonylag jelentős állami apanázst, de nem parlamenti mandátumokat biztosított a számára.

Egyéb pártok

Megemlíjtük még az állandó parlamenten kívüli pártokat (mint amilyen például a Munkáspárt), amely láthatólag megelégszik a – most már - „legerősebb parlamenten kívüli párt” megtisztelő címmel. A Munkáspárt az elmúlt másfél évtizedben semmi olyan mondanivalóval, kezdeményezéssel nem rukkolt elő, ami tartósan biztosította volna számára a szavazatnövelést, és valószínűleg erre a jövőben sem kerül majd sor. Különösen nem lehet erre számítani az után, hogy az egyébként is csekély munkáspárti szavazóbázis tovább aprózódott, hiszen a Munkáspártból 2005-re kivált egy csoport és ma a Magyar Kommunista Párt és a Munkáspárt 2006 alkotja Magyarországon a kádári nosztalgiákhoz kötődő szavazótábor két legbalrább fekvő felvevő piacát.

Az új pártalapítási kísérletek kudarcának tanulságai

Bár különböző időkben és különböző módokon megindított és lezajlott pártalapítási kísérletekről beszéltünk (és persze csak a legismertebbeket említettük s nem tértünk ki az eleve komolytalan önjelöltek kísérleteire), a történeteknek vannak közös tanulságai. A tanulságokat röviden a következőképpen összegezzük:

1. Az új pártok létrejötte – a Centrum pártot leszámítva – egyáltalán nem hordozta magában a választási hatékonyságot, sőt megkockáztatjuk: nem is ez volt a célja. A MIÉP és az MDNP esetében az anyapárton belüli platformok békés egymás mellett élése, tehát a

normális párton belüli munka lehetetlenült el, nem pedig *azért* jött létre az új párt, *mert* létrehozóinak komoly hatalmi ambíciói voltak. 2. Az új pártok törekedtek ugyan valamilyen önálló karakter, profil megalkotására, de megfelelő stratégia és erőforrások (pénzügyi, szellemi, médiabeli és marketing-erőforrásokra gondoljunk) híján nem tudták népszerűségüket növelni. Ezen erőforrások előteremtésére nem rendelkeztek komoly stratégiai tervvel és ezért a kezdeti időszak lelkesedésének elmúltával az új pártok egyedül mint az anyapárt ellenlábasai maradtak érdekesek, nem pedig mint önálló, autonóm cselekvők. 3. Bár az új pártok igyekeztek karizmatikus vezetőket találni, ez nem vagy csak nagyon részlegesen sikerült nekik. Csurka István a 90-es évek közepén a legradikálisabb nyelvezetten beszélő magyar politikus volt – ez biztosította is neki a nemzeti radikális szavazók támogatását. Az Orbán-kormány időszakában azonban nem sikerült „továbbfejleszteni” a pártot, az megmaradt Csurka egyszemélyes pártjának. Természetesen Európa más országaiban is léteznek egyszemélyes pártok, de ezek is valam ilyen módon korszerűsödnek. Emlékeztetnék a fentebb elemzett osztrák példára és benne a Szabadság Párt vezetőjére, Jörg Haiderre. Amikor újrapozicionálta az addig erőteljesebben liberális arcélű pártot, igyekezett a korszerűség benyomását is kelteni. Csurka ezzel szemben a társadalom leginkább hagyomány- és változatlanságfüggő részében keresett támaszt, ezért a bukás okává nem is az egyszemélyesség, hanem a korszerűtlenség vált. 4. Valamennyi újonnan alakult párt küszködött a talán legnagyobb problémával, a pénzügyi források hiányával. A nagy pártok manapság hatalmas pénzek fölött diszponálnak, s noha a pártfinanszírozás legális formái kialakulatlanok, az informális szférával való érintkezés jelentős többletforrásokat biztosít a választások megnyerésére esélyes pártok számára. Ilyen többletforrásokra az újak nem számíthatnak, vagy csak akkor, ha valamilyen tőkeerős gazdasági kör vagy lobbifelé komoly hálózati tőkével rendelkeznek. Ez a fajta erős kötődés (amit ugyan a néhai állampárti múltból hozott) biztosította az előrehaladást Robert Ficónak Szlovákiában, nem is beszélve Berlusconi-ről, aki – mint láttuk – Itália egyik legnagyobb vállalkozójává nőtte ki magát jócskán politikai szerepvállalását megelőzően. Ellenben sem Csurka, sem Szabó Iván vagy Kupa nem rendelkezett olyan – a közvélemény számára egyértelművé váló – összeköttetésekkel, amelyek számukra komoly jövőbeli szerepet biztosíthattak volna.

Összegzésképpen azt állapíthatjuk meg tehát, hogy Magyarországon az új pártok *eleve önkorlátozó* módon jöttek létre és ennek jegyében *eleve lemondtak* bizonyos funkciók

gyakorlásáról. Egyik említett kísérletünkben sem látunk olyan elszántságot, amelyet nyugati és kelet-közép-európai példáinkban elemeztünk, ezért nyugodtan kijelenthetjük: ezek az új pártok valójában a pártrendszer átalakulásának *melléktermékei* voltak és szerepük pusztán annyi volt, hogy jelezték az átalakulás során adódó veszteségeket. Pozitív üzenetük, az egész pártrendszert dinamizáló jelentőségük azonban tartósan nem volt, talán nem is lehetett, mert mint fentebb már láttuk: ezt a dinamizálást (mondhatni: öndinamizálást) az elmúlt másfél évtizedben *ugyanazok* a szereplők végezték el. A magyar pártrendszer ma messze nem ugyanaz, mint 16 évvel ezelőtt volt, de a változásokat az 1994 után újraalakuló, majd 2006-ra végérvényesen megszilárdulni látszó szerkezet főszereplői idézték elő. A két nagy párt ilyen értelemben a változások *monopolszereplője*, a változások egymáshoz viszonyítva történnek és egymás nélkül semmi értelmük nincs. Ezért azután bárkinek, aki ebben a helyzetben maga is tényezővé kíván válni, ebből az alaphelyzetből kell kiindulnia.

Egy életképes párt létrehozásának esélyei 2006-ban és ezt követően

Mindezek után eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy lehetséges-e Magyarországon bármilyen elmozdulás az eddig kifejtettekhez képest. A válaszhoz a következő kérdéseket kell megvizsgálnunk: 1. Van-e olyan társadalmi igénybejelentés, amely a nagy pártok vezető szerepét valamiképpen relativizálja, és mellettük lehetővé teszi egy új párt felnövekedését? 2. Létezik-e olyan újfajta mondanivaló és ehhez kapcsolódó szellemi klímateremtő képesség, amely bázisát jelentheti egy új pártnak? 3. Található-e a mostani magyar politikusi piacon olyan politikusi személyiség, aki kellően ismert és ugyanakkor készen is áll egy újfajta párt megalapítására és versenyképessé tételére?

A ”társadalmi faktor”

A történelmi példák azt mutatják, hogy viszonylagosan ritkák az *egyértelmű* társadalmi igénybejelentések. Mikor vannak mégis ilyenek? Például akkor, amikor egy politikai rendszer kimúlik s egy másik lép a helyébe. Ilyen helyzet volt éppen 1989-90-ben Magyarországon és Kelet-Közép-Európa valamennyi országában. De nem árt felfigyelnünk arra, hogy ha a folyamat *végén* már elkerülhetetlenné is vált a pártosodás, a folyamat *elején* és

közben sokáig ez nem volt egyértelmű. Amíg a régi hatalomnak vannak elhárító mechanizmusai, féken tarthatóak, ha véglegesen nem is feltartóztathatóak a társadalmi igények.

Ilyen helyzetek a történelemben gyakoriak. 1992 és 1994 között – mint bemutattuk – lényegében szétesett az olasz pártrendszer, de új pártelrendeződés csak a folyamat *végére* jött létre, nyilvánvalóan azért, mert a régiek mindent megtettek saját túlélésük érdekében. 1867-ben a magyar kiegyezés egy egyértelműen új politikai és pártrendszert hozott létre, de ha figyelembe vesszük, hogy a kiegyezésre vonatkozó első tervek (történeti visszaemlékezések szerint) 1886-61-re nyúlnak vissza, azt mondhatjuk, hogy igen csak hosszú és bonyolult út vezetett el odáig. Volt is társadalmi igény, meg nem is; a leghelyesebb, ha az önmagukban vett társadalmi igényeknek nem tulajdonítunk túlzott jelentőséget, hiszen azokat úgysis a politikai elitnek kell valódi szándékká formálnia.

Ilyen példákat is tudunk mondani. 2005 őszén Gerhard Schröder előrehozott választásokat íratott ki Németországban, holott erre semmi nem kényszerítette, legfeljebb az, hogy a Szociáldemokrata Párt elveszített egy tartományi választást. Ebből azonban Schröder kancellár azt a következtetést vonta le, hogy *újfajta* társadalmi igények jelentek meg, s jobb ezeknek elébe menni. Általában is azt mondhatjuk: amikor egy kormányzó párt vagy koalíció valami váratlant csinál (például egy választási ciklus kellős közepén előrehozott választ ír ki), jól felfogott érdekeit követi, hiszen nyilván nem a saját vereségét szeretné elérni, hanem nyerni akar, s ez által meg kívánja erősíteni saját pozícióját. Schrödernek éppenséggel balul sikerült az akciója, amelynek eredményeképpen Németországban ma nagykoalíció van.

De az ellenzék is apellálhat a társadalom megváltozott hangulatára. 2003-2004-ben Magyarországon a Fidesz Nemzeti Konzultációt indított, hogy kitapogassa, mit kívánnak az emberek. Az európai politikában sem szokatlan dolog az ilyesmi, Magyarországon azonban előtte kevéssé alkalmazták. Nem csodálkozhatunk, ha a Fidesz vezetői „természetes” az emberek változás iránti igényét olvasták ki a konzultációból. No de mi az ilyen társadalmi igénybejelentések tényleges *politikai* súlya?

Az alaktalan vagy akár tagoltabb társadalmi elégedetlenségből nem olvasható ki semmifajta útmutatás például egy új párt megalakítására vonatkozóan, de még egy régi párt újfajta stratégia alkotására vonatkozóan sem. A társadalom egyes csoportjai mindig készek arra, hogy különösen a számukra szimpatikus politikai erőkkel megosszák elképzeléseiket.

Nem véletlen, hogy a pártok gyakorta alkalmazzák is az interaktív kommunikáció különféle formáit: levelekben tudakozódnak az állampolgárok igényeiről, olykor pedig tömeges fórumokon tájékoznak az éppen aktuális igények felől. De a legjobb esetben is vannak az ilyen tájékozódásnak korlátai. Hiszen az úgynevezett társadalmi igények is nagyon szórtak, egymásnak is ellentmondóak. Kivételesek azok a történelmi pillanatok, amikor a társadalom nagy része egyesíthető valamely nagy cél érdekében. Persze egy új párt megalakulásakor nem szükséges egy egész társadalomnak, vagy akár csak a nagy többségnek egyetértenie, de kérdés, hogy a mai Magyarországon vannak-e olyan körülmények, amelyek a társadalom *egy bizonyos hányadát* egy új párt felé fordíthatják.

Láttuk, hogy az eddigi új pártalakulásoknak kétféle formája volt. Az egyiket „morzsalékpártosodásnak”, a másikat (s ez volt a Centrum) „új pólus létrehozásának” nevezhetjük. Nem nehéz választani a kettő közül. Természetesen csakis az utóbbinak van értelme és létjogosultsága. Egy új pólus persze létrejöhet úgy is, hogy bizonyos pártokból kiválnak csoportok és új formációt hoznak létre. Minket a továbbiakban csakis egy ilyen új pólus kialakítása érdekel. Ezzel azt is állítom, hogy nem igazán látom esélyét annak, hogy például a mostani két nagy pártból kiválnak csoportok, és „igazi” MSZP-t (amit nevezhetnek például Demokratikus Baloldalnak vagy bármi másnak), vagy „igazi” Fideszt (amit nevezhetnek például Demokratikus Jobboldalnak vagy bármi másnak) hoznak létre. Az ilyen típusú átalakulásnak gátat szab az, hogy akármelyik oldal is tenne meg egy ilyen lépést, azzal óhatatlanul versenyhátrányba kerülne ellenfelével szemben, hiszen ma a nagypártiság, a kvázi-kétpártrendszer *kivételes erőforrás-monopóliumot* jelent. Ha ezeket a ma egy-egy kézben összpontosuló erőforrásokat megosztanánk (hiszen a pártból kiváló csoportok nyilvánvalóan igényt tarthatnának az anyagi és infrastrukturális erőforrások arányos részére), akkor a monopolhelyzet megszűnne és nincs kizárva, hogy a megosztott bal- vagy jobboldalra tartós ellenzékiiség várna. Ez pedig a rendszerváltás utáni magyar politikai helyzet legnagyobb tabuja: a nagyok nem szoktak hozzá a tartós ellenzékiiséghez, és ezért úgy formálják és manipulálják az aktuális társadalmi igényeket is, hogy a társadalom különböző csoportjai mindig csak őket találhassák meg.

Természetesen ez részükről teljesen érthető és akceptálható szükséglet. Hiszen az erőforrás-monopolizáció biztosítja a kormányképességhez szükséges kompetenciát is. Ha egy mai nagy párt netán olyan helyzetbe sodródna, hogy kiválnának belőle csoportok, ezzel az

anyapárt kompetenciája, kormányképessége is megkérdőjelezne, és ezt a kockázatot jelen helyzetükben a nagyok nem tudják, de nem is akarják vállalni. Ezért alakult ki az a helyzet, hogy bármekkora innováció-hiány is mutatkozik a nagy pártokban, akármennyire is azt kívánja a közélet egy része, hogy például Gyurcsány Ferenc és Orbán Viktor (akár valami furcsa együttes aktus keretében) lépjen hátrább a politika első vonalából, a két nagy párt ezt a szívességet csak nagyon komoly krízishelyzetben tenné meg nekik.

Osztódással, kiválással tehát nem valószínű, hogy megújul a magyar pártrendszer. Van-e azonban olyan társadalmi hangulat, amely egy létrehozhat egy *vadonatúj* pártot? Elvi válaszuk, hogy ilyen hangulat peremfeltételei *léteznek*. Az úgynevezett társadalmi igények között 2006-ban talán a legerősebben és a legvilágosabban az van jelen, amely szerint a két nagy párt egyaránt eljutott fejlődése csúcsúra (ami a köznyelvben a mindkét párt általi korrupciót jelenti) és további megújulásra képtelen. A magyar közéletben a botrányok 1996-tól kezdődtek, de érdemes felfigyelnünk a botránytematika átstrukturálódására (Thompson, 2003, Csizmadia, 2001/c). Amíg a botrányok – lásd például a Tocsik-ügyet 1996-ban – az egyik tábor fegyverei voltak a másik táborral szemben, addig mára a botrányok mindkét tábor egyaránt érintik, a társadalom jelentős része pedig meg is van győződve erről. Természetesen a pártszimpatizánsok továbbra is úgy gondolják, hogy az ellenlábás botrányai a *valódi* botrányok, míg a mi saját ügyeink legfeljebb *túlkapások*. Ám a társadalomban egyre erősödik az a hangulat, hogy lehetséges a két nagy párt által képviselt politikával szemben megnyilvánuló *másfajta politika* is.

Hadd említsük meg, hogy már ennek a felismerésnek a jegyében született meg a terv Sólyom László jelölésére köztársasági elnöknek. A jelölés persze egy konszenzusos elitakció eredménye (nem pedig egy körvonalazatlan társadalmi akció), de mögötte jól kitapinthatóan ott állt az a fajta társadalmi igény és tapasztalat, hogy a két nagy párt kompetitív versenyére épülő demokrácia adott formája nem igazán teljesítőképes. Egy új párt – ha valamire, akkor csakis – erre a társadalmi igényre apellálhat. Ez volt a helyzet Berlusconi, Jörg Haider, a Kaczynski-ikrek vagy Robert Fico esetében is.

De persze a másfajta politika iránti igény is visszaüthet akkor, ha ez a másfajta politika intézményesül s fő képviselője a kritikák kereszttüzebe kerül. A mai új párt megjelenését – bármily meglepő – nem serkenti, hanem ellenkezőleg: hátráltatja, hogy Sólyom László államfői szereplése (Csizmadia, 2006/c) a populizmus és az aktivizmus vádját vonta magára.

Az elnök kritikussai szerint bizonyos szempontból Sólyommal szemben is meg kell erősíteni a hagyományos *parlamentáris* demokráciát. Holott nyilvánvaló, hogy a parlamentáris demokráciát – az elnök részéről – nem fenyegeti veszély. Ami „veszély” fenyeget, az nem más, mint hogy az alkotmányban is rögzített közvetett és közvetlen demokrácia működtetésének újfajta arányait sikerül-e megteremteni.

Az elvileg létrejehető új párt felléphet akár olyan programmal is, amely a parlamentáris demokrácia *kiegészítésére* irányul a közvetlen népképviselési elvvel. Csakhogy ha az új párt ilyen programmal lépne fel, beleütközne a Fideszbe, amely lényegében 1996-os fordulata óta *ezt a programot* képviseli, vagy monopolizálja. Nálánál hatékonyabban egyetlen párt sem lenne erre képes, úgyhogy egy új pártnak nem tanácsos ebből kiindulni.

Marad akkor a két nagy között a *középen állás* programja. Ennek is vannak veszélyei, nevezetesen kettő. Egyfelől az, hogy a középen állás alapvetően *mérsékelt* pozíció és a mérséklet ellentétben van az említett társadalmi elégedetlenséggel. Azaz nem biztos, hogy az elégedetlen társadalmi rétegek *elegendőnek* tartanak-e egy középpárti identitást. Az új pártnak csak akkor van esélye, ha világosan tisztázza a középpártiság jellegét és tartalmát. Egy ilyen tisztázás alapvetően arra kell fókuszáljon, hogy a középen álló új párt a jelenlegi nagy pártokhoz képest mely konkrét területeken jelent *tartalmi és érzelmi* alternatívát.

Ez utóbbi megfogalmazása és komolyan vétele is fontos, ugyanis például a Kupa Mihály vezette Centrum Párt 2002-ben – véleményem szerint – saját maga lehetőségeit határolta be, amikor kizárólag a *racionális* politikát helyezte előtérbe és lemondott az érzelmi azonosulás megteremtéséről. Az említett külföldi példák bőségesen alátámasztják ezt. Berlusconi sikere azért következhetett be, mert az olasz történelem legmélyebb és legtartósabb tendenciáira is ráérezve érzelmi azonosságot tudott teremteni új pártja körül. Haider a nemzeti érzést állította előtérbe s ezzel egy régi (s bizonyos mértékig elfeledett) osztrák hagyományt hozott vissza a politika centrumába. (A személyi tényezőre a későbbiekben még visszatérek).

A másik veszélyforrás egy új párt számára a *mérleg nyelve* szerep lehet. Ez valóban komoly veszély, hiszen ez meg az imént említett érzelmi azonosság kialakításában lehet hátráltató tényező. Hiszen hogyan is számíton egy párt támogatásra, ha eleve középre pozicionálja magát, sőt esetleg azt mondja, hogy ő többfelé nyitott. Az érzelmileg azonosulni

akaró és tudó választók világos beszédre vágnak, s egy középben álló, több irányba is nyitott párt esetében az az érzésük támad, hogy az nem igazán jelent alternatívát.

Itt ütközünk szembe azzal az alapkérdéssel, hogy vajon *milyen méretűvé* pozicionálják magukat az új pártok. Az említett külföldi példák és a magyar helyzet között szembetűnő különbség, hogy az új pártok *győzni akartak és győztek is!* Berlusconi 1994-ben, majd utána még egyszer, Fico és Kaczynski 2006-ban, de lényegében Haider is, aki ugyan 1999-ben csak másodiknak hozta be pártját, de azután pártja kormánytényező lett. Ezzel szemben Magyarországon eddig az elmúlt 16 évben föl sem merült, hogy egy új párt *győzelmi ambíciókkal* indul neki a politikai versenynek.

Ez komoly különbség és a különbség okait részben már taglaltam az I. fejezetben, amikor a stabilitásközpontú magyar rendszerváltásról beszéltem. A stabilitásra való (egyébként jogos) törekvés lényegében olyan biztonsági fékeket épít a rendszerbe (jogiakat és politikaiakat egyaránt), amelyek a már létező pártok (s különösen a nagy pártok) belső önkorrekciónak, nem pedig a rendszer új pártokon keresztül történő megújulását honorálják. Ezért aztán a magyar politikai életben fel sem vetődhet, hogy egy új párt akár győzelmi esélyeket tápláljon. Viszont az ilyen célkitűzés hiánya eleve korlátozza a mondanivalót, a tartalmat, a hangvételt, a stílust, az infrastrukturális háttérrel és a személyi kínálatot is.

Az új párt számára tehát az elsőszámú eldöntendő kérdés: lát-e lehetőséget egy *teljes vertikum* kiépítésére, avagy – önkorlátozó módon – pusztán *árnyaló-kiegészítő* szerepre vállalkozik? Ehhez kapcsolódóan van egy második eldöntendő kérdés is: az új párt hogyan kíván viszonyulni a jelenlegi parlamenti pártok közül a kisebbekhez, közelebből az MDF-hez? Az MDF immáron évek óta a Fidesztől való önállósulás útját járja, ami ugyan (ellenfelei szerint) mára az MSZP-hez sodorta közelebb, de tény, hogy ma az MDF számos olyan vonással rendelkezik, ami alapja lehet egy a mostaninál hatékonyabb pártszervezetnek. Ráadásul – mint köztudott – az MDF a magyar politikai életben *úttörőként* nem árnyaló, hanem *teljes vertikum* kiépítésére törekvő *nagy pártként* igyekszik perspektiválni magát, ami alapvető fejlemény. S e tekintetben az MDF kétségkívül a bemutatott külföldi trendek akár hiteles követője is lehet, hiszen a Jog és Igazság, a Smer vagy a Szabadság Párt is kis pártból nőtt fel nagygyá, mégpedig egy perspektíva-váltás és politikai elhatározás következtében. Az MDF-ben láthatólag megvan mind az új perspektíva, mind az elhatározás. A kérdés, hogy

ehhez elegendő muníciót kapnak-e a társadalom újfajta (a két pártot egyaránt kritizáló) igényeiből.

Egy leendő új pártnak e két kérdést alapvetően mérlegelnie kell. Nem szabad kitűzni olyan célt, ami eleve kispárti létezést garantál, ugyanakkor mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az új párt ne *kezdőnek* (azt nem preferálják a választók), hanem *haladónak* (a politikában régóta tüsténkedők gyülekezetének) számítson. A döntéshez két másik szempont vizsgálatán keresztül adhatunk fogódzókat: 1. Képes-e az új párt infrastrukturális-szellemi háttérkapacitást felvonultatni? 2. Képes-e olyan vezetőt, vezetőket kiállítani, akik ismertek és karizmatikus képességekkel rendelkeznek?

A „szervezeti faktor”

A „szervezeti faktor” a pártok életének alapvető kerete és sokszor (mint például a Fidesz 90-es évek közepi fordulata után láttuk) megújulásuk elsősorú eszköze (Enyedi, 2004). Ahhoz, hogy pontosan lássuk, miről is van szó, röviden ismét vissza kell térnünk a rendszerváltáshoz és a pártosodás korai hullámához.

A korai hullám kifejezés persze csalóka, mert úgy állítja be, mintha ezt követte volna egy későbbi, az előbbit felülmúló vagy átrajzoló hullám is, ami nem igaz. A mai magyar pártrendszerben legfeljebb *koncentráció* következett be, ami megtizedelte a mezőnyt, illetve a régi mezőnyön belüli kölcsönhatások struktúráját alakította át. Viszont – és majd ez lesz mondanivalónk lényege – 2006-ban vagy ezt követően egy újonnan létrejönni kívánó párt nem tehet úgy, *mintha* a 16 évvel ezelőtti korai pártosodás jellemzői lennének érvényben. Azaz ma egy új pártnak csak akkor van esélye a megkapaszkodásra, ha minden menet közben történő változást *pontosan elemez, megérti a lezajlott átalakulások természetét és a legmodernebb politikai marketing eszközök arzenálját vonultatja fel.*

Ezek a modern eszközök fokozatosan kerültek be a magyar politikába, de a rendszerváltás időszakában még nem voltak meg. Az átmenet éveiben a korai pártok valójában – mint láttuk is – értelmiségi szubkultúrák intézményesítését jelentették, mindenfajta valódi politikai mesterségbeli háttér nélkül. Holott ilyen háttér a nyugat-európai politikát már évtizedekkel korábban is jellemezte. Nyugat-Európában a 70-es évek második

felében jöttek létre a politikaformálás *új agytrösztjei* (Stone, 1991, 1996), ráépülve arra a változásra, amely 1945 után egyfelől az új policy-értelmiség felemelkedéséhez (Smith, 1994), másfelől a 70-es évek közepén a jóléti állam és a jóléti konszenzus kifulladásához vezetett. Ha tetszik: ezen agytrösztök megalakulásának háttérében egy *világos társadalmi átrendeződés* állott; megkezdődött az átmenet a jóléti állam periódusából a neokonzervatív piaci verseny korába. Ettől kezdve az angol (és persze az amerikai) politikai életben az agytrösztök meghatározó szereplőkké váltak: működésük a politikáról addig vallott egész felfogást átalakította. Működésük lényege, hogy a politikusokat sokoldalúan fel kell készíteni a közéleti szereplésre, továbbá, hogy nem pusztán a politikus mondanivalóját kell megtervezni, hanem a közéleti agendát is. Ettől az időszaktól számíthatjuk azt az időt, amikor a politikai verseny a politikai *napirend formálásért* folyik s az a párt, amely nem tudja napirendre venni témáit, nagyon komoly versenyhátrányba kerül (Török, 2005).

Mindezekről a rendszerváltó magyar politikai elit mit sem tudott. Talán nem is jogos elvárás részünkről ennek a „tudatlanságnak” a felemlítése, hiszen a magyar rendszerváltás még nem professzionális pártokat, hanem elő-pártokat vonultatott fel. Ezek az elő-pártok vagy korai pártok természetesen semmilyen kritérium szerint nem feleltek meg nyugati rokonpártjaiknak – sem ideológiában, sem szervezeti életükben, sem politikusaik karizmája alapján. A magyar átalakulás feladata a késő kádári struktúrák lebontása, nem pedig professzionális pártok teremtése volt. S a helyzet nagyjából így is maradt az 1990-es évek második feléig.

A Fidesz történelmi érdemének tekinthető, hogy felfedezte a nyugat-európai politikai pártok háttérszervezeteinek és versenyképességük megteremtésének titkát. Szüksége is volt erre, hiszen 1994-ben – noha 1993-ban akár a választások megnyerésére is esélyesnek tűnt – kifejezetten gyengén szerepelt a választásokon, kis párttá vált. Ellenfelei szűk értelmezése szerint a Fidesz pusztán pólust váltott (ami persze igaz), de ennél jóval többről van szó: a Fidesz felfedezte a „szervezeti faktor”, s azt, hogy egy pártnak a versenyképesség megszerzéséhez megfelelő szervezeti háttérre van szüksége. Tellér Gyula fentebb már hivatkozott tanulmányában a magyar politikai erőtér *legabsztraktabb* pártjának nevezte a 90-es évek első felének Fideszét (Tellér, 1996: 54). Valóban: ha a Fidesz meg akart kapaszkodni a politikai erőtérben, változnia kellett, hiszen addig éppen a középén állás („se nem népi, se nem urbánus – a belgák pártja”) jellemezte.

Az 1994 után meginduló változás viszont éppen olyan jellegű volt, mint amiről fentebb beszéltünk: *nagypárti ambíciókra épült*. Ne felejtsük el, hogy a korai pártosodás azt a két értelmiségi szubkultúrát preferálta, amely az 1980-as évek legbeágyazottabb ellenelitjeihez (a demokratikus ellenzékhez és a népi írókhoz) kötődött; belőlük lett a rendszerváltás két nagy pártja. A Fidesz kis rendszerváltó ifjúsági szervezet volt, liberális, radikális és ellenkulturális vonások laza elegyéből összegyúrva. Ezen kellett alapvetően változtatniuk, ha az 1994 utáni helyzetben (az MSZP 54%-os kormányzati visszatérése) változtatni akartak.

A Fidesz versenyképesség-növelő vagy inkább –teremtő eszközként fordult az agytrösztökhöz, fölfedezte az angolszász hagyományt (Csizmadia, 1998), és nem kis részben ezeknek köszönhetően olyan módon képes volt a politikai klíma átformálására, amely az 1998-as választási győzelmet eredményezte számára. Természetesen a másik oldal sem maradt tétlen, és 1998 után maga is hozzáfogott a Fidesz által teremtett két kihíváshoz (szervezeti és személyi) alkalmazkodáshoz. A folyamat fázisait itt nincs mód és szükség elmondani; a lényeg az, hogy 1998 és 2006 között a kvázi-kétpártrendszer kiépülése együtt járt a két nagy párt infrastruktúrájának, háttérkapacitásának, agytrösztjeinek kiépülésével. Mindkét oldalon létrejött továbbá egy már nem pusztán a *belföldi* szürkeállományra épülő tanácsadói rendszer, amely döntően *izraeli és amerikai* tanácsadók és cégek alkalmazásában öltött testet. Mára mindkét nagy párt nagyon komoly hazai és nemzetközi hálózatokhoz kapcsolódóan tervezi meg ideológiai profilját, közvélemény-kutatási módszereit, direkt marketingjét és a legkorszerűbb piackutatási módszereket. Ha valamilyen különbséget felfedezhetünk a két nagy között, akkor az talán az, hogy míg a jelenlegi kormány mellett létrejött az első magyar – direkt kormányközelségét vállaló – agytröszt, a Demos Alapítvány, addig a jobboldalnak nincs egy ilyen látványosan hozzá kötődő és kötődését nyíltan vállaló intézménye (noha a Századvég Alapítvány apellálhatna erre a szerepre).

Egy új párt létrehozatalának ezt az alaphelyzetet adottságnak kell tekintenie. Amennyiben nem sikerül egy a legkorszerűbb módszereket alkalmazó felkészült háttérintézmény *azonnali* felállítása, a pártszervezés (épp a „szervezeti faktor” hiánya miatt) már az elején elakadhat. Nagy valószínűséggel ez a hiány is hozzájárul a korábbi pártalakulási kísérletek kudarcához, illetve ahhoz, hogy a parlamentből kihulló pártok nem tudtak meg- és

visszakapaszkodni a parlamentbe. És ennek a faktornak az elismerése vezetett 2002-ben a Centrum viszonylagos választási sikeréhez.

Csak hogy egy új párt nem elégedhet meg viszonylagos választási sikerrel, csakis *teljes* sikerre törekedhet, ami – minimálisan – parlamenti bejutást, maximálisan választási győzelmet is jelenthet számára. Ebből az aspektusból nézve is maximalistának tetszik a Magyar Demokrata Fórum, hiszen profi elemző céggel veszi körbe magát (Political Capital), amely nem pusztán egy átfogó ideológiai profilt dolgoz ki a számára, de folyamatosan, napi szinten is „karbantartja” a párt tevékenységét. Csakis egy ilyen nagyon napra kész, nagyon rugalmas és kompetens agytröszt-tevékenység segítségével lehet ma sikeresen szerepelni a mindennapi adok-kapokban.

Természetesen akár a nagy pártok mellett, akár a ma legnagyobb eséllyel megújulásra pályázó MDF mellett létező agytrösztök fenntartása nagyon komoly pénzügyi háttérből finanszírozható csak. Az agytrösztök alapításának és fenntartásának költségeit a pártok önmagukban nem tudnák finanszírozni. Ugyanakkor nincsenek pontos információink, hogy a pártok milyen forrásokból tartják fenn ezeket az intézményeket. Könnyebb dolgunk lenne, ha a külföldi példákra hagyatkozhatnánk: az angolszász országokban például a pártversenyben nagyon nagy súllyal vesznek részt nagyvállalkozók, milliárdosok. Az ő horribilis befektetések nélkül a mai angol és amerikai politika elképzelhetetlen. Viszont az is elképzelhetetlen, hogy az ő támogatói szerepükről a külvilág ne szerezzen tudomást. Ezzel szemben Magyarországon nem is igen tudunk nagyvállalkozó-támogatókról, s ha vannak is ilyenek, meglehetősen rejtőzködő módon vesznek részt a pártok és agytrösztjeik támogatásában.

Az új párt sikeres létrejöttének záloga tehát – a nemzetközi és a hazai tapasztalatok együttes értékelése alapján -, hogy az *indulás pillanatában* állnia kell mögötte egy olyan mecénásnak vagy konzorciumnak, amely a finanszírozás költségeit vállalja és a megtérülést egy magas választási eredményben látja biztosítottnak. Amennyiben ilyen támogató nincs, a pártalapítás oka fogyottá válik és fölösleges belekezdeni. A kérdés az, hogy *mekkora* az a nagyságrend, amivel rendelkezni kell. E tekintetben is csak hozzávetőleges becslésekre hagyatkozhatunk. Ha abból indulunk ki, hogy egy parlamenti választási kampány (a törvény által megengedett 386 millió Ft/párt-hoz képest) nagy pártonként több milliárd forintba kerül, akkor – leszámítva a választások rendkívüli kiadásait – igen komoly évi összegre jutunk,

amelyet a pártoknak az állami támogatáson kívül kell megszerezniük. A legutolsó idők fejleménye, hogy az SZDSZ ötpárti egyeztetést kezdeményezett a pártfinanszírozás ügyében, de előre megjósolható, hogy az ötpárti tárgyalások, ha hoznak is eredményeket, azok csak a parlamenti pártkartell számra jelentenek előrelépést, nem pedig a parlamenten kívüli vagy még nem is létező új pártoknak.

Az újonnan alakuló pártnak tisztában kell lennie ezzel a helyzettel is, azzal, hogy a jelenlegi pártrendszert alkotó pártoknak nem érdekük új rivális megjelenése. Ilyen szempontból is hangsúlyoznunk kell, hogy az MDF helyzete nem rossz, hiszen nem pusztán segítő agytrösztjei vannak, hanem egy esetleges politikai érdek is fűződik a párt megerősödéséhez: a baloldal hosszabb távon akár jelenlegi koalíciós partnere helyére vagy mellé is beveheti. Ilyenfajta – a nagy pártok részéről megjelenő - segítő érdek egy új párt esetében nem áll fenn.

Az új párt körül megjelenő agytröszt azért is alapvető fontosságú, mert a pártnak folyamatosan jelen kell lennie a nyilvánosságban és meg kell tudni határozni saját témáit. Ha erre nem képes, tagolatlaná és ezáltal értékelhetetlenné válik a szereplése. Ebből a szempontból is vissza kell térnünk oda, hogy vajon mi a jobb scenárió: ha egy *teljesen* új párt jön létre avagy, ha egy már létező párt *osztódik szét* vagy alakul át. A két nagy párt átalakulásáról már beszéltünk. A rendszerváltás körül mind a kettő kis párt volt, felemelkedésük – és egyben a magyar pártrendszer végső stabilizálódása – 1994-ben kezdődik. Ezzel párhuzamosan bekövetkezik a két rendszerváltó párt visszaszorulása, marginalizálódása. Ehhez a kétirányú tendenciához képest az elmúlt években egyetlen ellentendencia jelentkezett, nevezetesen az MDF – nem is sikertelennek tűnő – kitörési kísérlete az 1994-ben kezdődő kispárti szerepéből.

E példák arra intenek tehát, hogy a megújulás járható útja a kialakult pártkeretekben zajló átalakulás. Ha ez így van, akkor az új párt esélyei megpecsételődnék. Elképzelhető olyan megoldás is, hogy egy új párt potenciális csírái az MDF már megkezdett átalakulásába integrálódnak. De az sem elképzelhetetlen, hogy egy új párt – megfelelő szponzorok támogatásával – önállóan is talpon maradhat. Ez utóbbi scenárióhoz azonban a szponzorok világos érdekeltségének megteremtésére van szükség. Az agytröszt létrehozatala ehhez szükséges, de nem elégséges feltétel. Az új pártnak *országos ügyé* kell válnia, olyan mondanivalóval kell rendelkeznie, amellyel rövid időn belül új irányt szabhat a

közbeszédnek. Számolnia kell azonban azzal, hogy ebben a folyamatban – ha így dönt – az MDF-től is *meg kell különböztetnie magát*. Ez korántsem lesz könnyű feladat, hiszen az MDF képviseli pillanatnyilag azt az egyetlen lehetséges kiindulópontot, miszerint mind a két nagy párttól különböző mondanivalóval kell rendelkezni.

Végül azt kell leszögeznünk, hogy a „szervezeti faktor” (az agytröszt és nyomában egyéb társintézmények mint a már említett direkt marketing-kutatások stb.) csak akkor hatékony, ha a *tartalmi mondanivaló* világos. Angliában az 1970-es években létrejövő neokonzervatív agytrösztök világos és következetes programmal rendelkeztek az állam leépítésére, a kormányzati hatalom megerősítésére, az egyéni szabadság újradefiniálására és a közjó új fogalmának bevezetésére. Nyilvánvalóan a mai Magyarországon nem ezek a soron lévő feladatok, de *valamilyen* kompakt és szakértők által kidolgozott programra szükség van. Ez a program semmiképp nem lehet populista, annál inkább *populáris*. A program nem egy tagolatlan állampolgári elégedetlenséget és elutasítást kell, hogy kifejezzon, hanem a 21. század elejéhez kötődő érzékenységet és kreativitást. Egy majdan létrehozandó párt építhet arra a hiátusra, ami a mai pártok működésében jellemző: hirdetik ugyan, de *nem elég alaposan* ismerik az európaiságot. Az új párt jól összehangolt komparatív (az Európai Uniót és globális világot érzékenyebben bemutató) mondanivalóját egyesítheti az erőteljes érzelmi ráhatással. S akkor talán nem esélytelen.

De az esély megragadásához a talán legfontosabb tényező: a „személyi faktor”.

A „személyi faktor”

1990 és 1998 között nagyjából a rendszerváltás során kialakult szubkulturális elitből lettek a politikai vezetők. Ez nagyrészt 1998 után is így maradt, de azért két megkötést kell tennünk. Az egyik: épp Gyurcsány Ferenc vagy Kóka János személye a példa arra, hogy ebbe a masszív elitbe is be lehet törni. Gyurcsány ugyan 1990-ig maga is részese volt a pártállami nomenklatúrának, de 1990-től 1998-ig eltűnik a politikai közéletből. Politikai és kapcsolati hálózatait mozgósítva (Csizmadia, 2006/b) nagyvállalkozó lesz belőle, és ekként tér vissza a politikába. Kóka János pedig korábbi politikai kapcsolatok nélkül, valóságos outsiderként érkezik. A politikai elit tehát – hasonlóan az olasz modellhez – kívülről, a gazdaság

szférájából frissül fel, noha ez a felfrissülés korántsem olyan zökkenőmentes, mint a szabad gazdaságot és a meggazdagodás a magyarénál jóval könnyebben toleráló Olaszországban.

A másik megkötés, hogy 1998 után a „rég”i elit is igyekszik alkalmazkodni az új kihívásokhoz. Ez nem azt jelenti, hogy például a pártállami múltú káderek (minden érintett oldalon) levetkőzhetnék múltjukat, hanem azt, hogy a politikai elit – cserében a vezető szerepben maradásáért – „elnezi” az új típusú vezetőket. Ez persze a baloldalon a nehezebb, mert Gyurcsány nem nevezhető az echte baloldali káder prototípusának. De elfogadása belesimul abba a nemzetközi trendbe, amelyet Bill Clinton, Tony Blair vagy Gerhard Schröder neve fémjelez. Ezek a politikus mindenütt saját politikai táboruk reformerei, egy új típusú (harmadikutas) szociáldemokrácia képviselői.

A jobboldalon ilyen váltás nem zajlik le, nem kis mértékben azért nem, mert a Fidesz 1994 utáni pólusváltása nagyon komoly stratégiai pozíciót alakított ki a Fidesznek: az MSZP egyetlen érdemi váltógazdálkodási riválisává női ki magát. Amíg az MSZP számára *új vezető* kell egy megőrzendő pozícióhoz, addig a Fidesz számára egy *új pólus kialakítása* biztosítja a versenyben maradást. A végeredmény azonban ugyanaz: személyi síkon szinkronba kell kerülniük egymással, máskülönben valamelyik kidől a sorból és átrajzódik a párttérkép.

Ennek az egymásra fixálódó versenynek azonban éppen személyi síkon az a következménye, hogy egyfelől nagyon magasra helyezi a mércét (s csak egy komplex hatást kiváltani képes vezetőt tűr meg mindkét oldalon), másfelől azonban nem is teszi lehetővé, hogy a vezetői-vezéri szinten törés következzen be. Ez az oka annak, hogy az őszi beszéd nyilvánosságra kerülése után az MSZP nem engedte el Gyurcsány Ferenc kezét. Hiszen Gyurcsány hatalomból való távozása nyomban ráirányítaná a problémát egy fontos erőforráshiányra: magára az MSZP állapotára. Ez az állapot korántsem megnyugtató, hiszen az ún. „szervezeti faktor” nem jelentett egyúttal pártbéli szervezeti megújulást, inkább alternatív szervezetek (agytrösztök) megjelenését, amelyek döntően az új vezérhez lojálisak. Ha Gyurcsány menne, az MSZP legfontosabb (sőt szinte egyetlen) erőforrását veszítené el és ez túlságosan nagy kockázat.

Hasonló a helyzet a Fidesszel is: ha Orbán például a tavaszi elbukott választás után lemond, egy örökösödési harcot és egy esetleges osztódást hagy hátra, ami a Fidesz globális érdekei szempontjából nem kívánatos.

Mindkét párt vezéreiből él, de mindkettő megújulását, továbbfejlődését lehetetlenítik is a vezérek.

De ami a két nagy párt problémája, az előnyére válhat egy majdan megalakuló új pártnak. A pártvezérek egyszemélyes vezérszerepére épülő politika ugyanis nem vagy csak nagyon nehezen tűr meg másodhegedűsöket. Amikor Robert Fico – az első Dzurinda-kormány idején – nem lesz a szlovák Demokratikus Baloldal elnöke (azaz elsőszámú vezető) kilép a pártból és független képviselő lesz. Majd rövidesen létrehozza saját, most már az ő korlátlan befolyása alatt álló pártját. Hasonló módon indulnak oszlásnak a lengyel kormányzó pártok is a Szolidaritás Választási koalíció bukásával, amikor létrejön belőlük a Jog és Igazság, valamint a Polgári Platform.

Ezek a példák – ez már sokszor kiderült elemzésünk során – Magyarországon nagyon korlátozottan érvényesek. A magyar politikai közélet nem ismeri az „osztódással szaporodás” pártpolitikai jelenségét. Sőt a magyar pártpolitika szisztéma annyira körül van véve „osztódásellenes” garanciákkal, hogy félreértés arra számítani, hogy a nagy pártok politikusai egyszer csak önálló játszmába kezdenek. Ilyen garancia például a belső politikai ellenfél *magas pozícióba* helyezése. Gyurcsány Ferenc kormányában jó néhány politikus található, akik akár Gyurcsány politikai ellenfeleinek is tekinthetők, őket nagyon jól sikerült ezáltal közömbösíteni. De garancia az is, hogy a hátrébb tolt vagy szorult politikus bizonyosan nem bont zászlót saját tábora ellen. A mindennapi közbeszéd ugyan számon tart „kiugrásra predesztinált” politikusokat (főképpen a Fidesz oldalán), de egyáltalán nem véletlen, hogy a jóslatok soha nem teljeseznek be és a nagy pártok ugyanúgy folytatják, ahogyan eddig.

Az utolsó nagyobb személyi átrendeződéssel járó átalakulás a Fidesz pólusváltása idején történt és azóta – a máig véglegesnek tekinthető pártszerkezet stabilizálódásával – nincs érdemi személyi innováció. Talán csak Tölgyessy Péter politikai visszavonulása kelthet feltűnést.

A kérdés ezek után az, hogy vajon egy új párt *kikre és milyen megfontolások alapján* számíthat. Létezik-e Magyarországon olyan politikai leader (netán tekintélyes nagyvállalkozó), aki belefog egy pártalapítási kísérletbe?

Elvileg adhatunk igenlő választ, noha a szóba jöhető személyek száma népesnek jóindulattal sem nevezhető. De talán – elvi szinten – nem is a konkrét személyek köre a perdöntő, hanem az, hogy milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy pártvezetőnek.

Három alapvetően fontosak említék: 1. Rendelkeznie kell *nagyon komoly országos ismertséggel*. A politika nem a kipróbálatlan tehetségek műfaja, erről – ha más nem – a Fidesz korai története győz meg bennünket. Amíg a Fidesz vezetői nem korosodtak meg, a magyar közeg nem fogadta el őket kormányképes tényezőként. Ezért önjelölt pártvezetőkkel (lásd a dolgozat egy korábbi részén említett „tréfás” lengyel önjelöltet) nem lehet sikeresnek lenni. Csak egy tapasztalt, ismert, kompetenciával bíró vezér megléte esetén szabad belevágni a kísérletbe. Nagyon fontos, hogy a kiszemelt vezetőnek legyen olyan múltja, amelynek során *sikerrel véghez vitt* valamit. Berlusconi számára például az jelentette az egyik fontos közvetítőt a hatalomba, hogy számos sikeres gazdasági vállalkozást (többek között a Milan labdarúgó-csapatát) menedzselte. Ha ilyen háttér nincs az illető mögött, eleve esélytelen. 2. Az új párt potenciális elnökjelöltjének rendelkeznie kell megfelelő *súllyal és tekintéllyel*. Elvégre ő jeleníti meg a pártot. Amennyiben az újonnan megjelenő párt – mint fentebb feltételeztem – középre pozicionálja magát, akkor olyan személy kell, akitől *hiteles* a mérsékelt középpártiság programja. Ne felejtsük el, hogy a hitelesség a politikus legerősebb fegyvere. Akármi is a véleményünk Gyurcsány Ferencről, nem mondhatjuk azt, hogy az első perctől kezdve ne a *sikeres nagyvállalkozó szerepét* adná, aki már elért valamit és most a nagypolitikában is hasonló babérokra tör. Csak úgy lehet valaki súlyos és tekintélyes személyiség (államférfi), ha hiteles; hitelessé pedig úgy válhat, ha korábbi politikus pályájával harmonizál mindaz, amire új funkciójában készül. 3. Az új pártvezérnek pontosan el kell tudni magyarázni váltása okát. Nincs annál nevetségesebb, mint amikor egy eddig radikális politikus hirtelen mérsékelt programot hirdet. Egy új párt létrehozása: ügy. Nagyon alaposan elő kell készíteni és nem lehet letudni egy jól irányzott sajtótájékoztatóval. Ezért egy új párt vezetőjelöltjét úgy kell kiválasztani, hogy megfelelő ön- és ellenfélképpel rendelkezzen. Ez magas fokú elemzőkészséget kíván. A mérce itt is magas, hiszen Gyurcsány és Orbán (de a többi parlamenti párt vezetői is) régóta gyakorolják mesterségüket, amelynek eminens része a mindennapos történésekre való reflexió. Ha egy politikus, aki új pártot kíván létrehozni, nem tud elég alapos, ugyanakkor gyakorlatias, de mégis érzelmekre ható lenni, nincs esélyes a 16 év alatt vezető szerepre kiválasztódott politikusokkal szemben. A jó elemzőkészség tehát valójában nem pusztán egy koherens pártprogram képviselétét, de többet is jelent: tájékozottságot a magyar politikai múltban és a jelenlegi nemzetközi politikai életben. Erre azért van szükség, mert a pontos helyzetértékelésből következhetnek csak a

pontos és jól megválasztott *üzenetek* (persze az üzeneteket a politikus agytrösztjei készítik elő). 4. Olyan személyiségre van szükség, aki jó arányban egyesíti magában a racionális és az érzelmi politikát. Mint fentebb már utaltam rá: a kettő nem zárja ki egymást. Gyurcsány azért is ért el eredményt az MSZP-vel, mert érzelmileg is felcsiholta a baloldali szavazókat s ezáltal versenytársa tud lenni Orbánnak, aki eddig az érzelmi politizálás monopolistája volt Magyarországon. Pusztán szakmai és szakmapolitikai ügyekkel nem lehet elvinni egy új pártot – ezt bizonyítja a többször emlegetett Centrum Párt példája is. Az a szlogen tehát, hogy a többi párt populista, ellenben mi racionális és szakmai alapon politizálunk, jelszónak megteszi, de aki ezt komolyan is gondolja, az téved, mert kellő számú szavazatot a szakértelem jelszavával még nem ért el párt. Ha az emberekben rejlik „érzelmi intelligencia” (Daniel Goleman kifejezése) elmarad, a párt alapítása nem válik ügyvé, beletorkollik a lassú enyészetbe.

Csak miután a világos kritériumok nyilvánvalóak, szabad elkezdni a személyek számba vételét. Példaként ismét Sólyom Lászlóra hivatkozom, aki nyilvánvalóan nem juthatott minden mást megelőzően a jelölők eszébe, csak miután tisztázták, hogy milyen személyiségtípust akarnak és a mellé hogyan állítható támogatás. Megtalálták tehát a *nem pártpolitikus, hanem civil* karaktert és mögé tudták sorakoztatni először a Védegyletet (mint meglehetősen ismert *civil és környezetvédő szervezetet*), de – s ez nagyon lényeges – tágabb konszenzust is tudtak teremteni a támogatására.

Természetesen egy köztársasági elnök kiválasztása nem ugyanaz, mint egy párt elsőszámú emberéé. De a hasonlóság mégis megvan: a kiválasztást nem szabad a véletlenre bízni; a megbízást nagyon alapos előtanulmányoknak kell megelőznie. Hogy aztán a 16 év időszakában végig jelen lévő és ismert *politikusra* avagy egy ugyancsak régóta működő és ismert nagyvállalkozóra vagy egyéb gazdasági szakemberre esik a választás, az a fentebb kifejtett komplex szempontok „teljesítésétől” függ.

Végezetül szólnom kell az időtényezőről. Mikor célszerű új pártot létrehozni? Közel az új választásokhoz avagy éppen az új választások után vagy a ciklus közepén?

Nincsenek egyértelmű és általános külföldi példák. Berlusconi és Kupa Mihály néhány hónap alatt épített fel pártot (az előbbi nyert is vele, de az különleges és ritka helyzet volt), más országokban hosszabb időt hagynak egy új párt felépítésére. A mai Magyarországon egy esetleges új párt felállításában nem az időbeli indulás a perdöntő tényező, hanem a *helyzettel*

való pontos számvetés. Ennek a helyzetnek két egymástól elkülöníthető dimenzióját érdemes elemezni: 1. Egy új párt hogyan definiálja magát a két jelenlegi nagy párthoz képest? 2. Az új párt hogyan viszonyuljon a már létező középutas kísérlethez (MDF)? Nem biztos, hogy ha az első kérdés alapján az a válasz születne, hogy a két nagy mellett tér nyílik a pártalakításra, a második kérdés mentén is ugyanaz a válasz, hiszen az MDF – a maga országos ismertségével – lassan belakja a maradék teret a pártpolitikai arénában.

De ha már mindenképp dönteni kell, akkor e sorok írója a konzisztens, világos és minden komponenst (lásd fentebb) magában foglaló válasz híve.

Konklúzió

A fenti tanulmányban igyekeztem szemügyre venni a magyar pártrendszer állapotát és egy új párt létrehozatalának lehetséges kilátásait. Arra a belátásra jutottam, hogy a magyar pártrendszer alkotmányos-jogi értelemben igen stabilnak tekinthető és a politikai főszereplők maguk is érdekeltek ennek a stabilitásnak a fenntartásában. Egy új párt megalapításának előkészítéskor ezzel a körülménnyel számolni kell, a későbbi csalódások elkerülése végett.

Ezen a „szuperstabil” pártrendszeren belül persze számos változás zajlott le az elmúlt másfél évtizedben és ezek a változások a pártrendszernek a rendszerváltás kezdetén jelentkező stabilitásához képest is jóval nagyobb bebetonozottságot eredményeznek. A mai magyar pártrendszer főszereplőinek ki nem mondott jelmondata is lehetne, hogy *„aki eddig nem tudott komoly pártpolitikai teljesítményt felmutatni, annak ezután már nem is érdemes”*.

A stabilitás valóban nagy érték, különösen, ha összehasonlítjuk Magyarországot a környező kelet-közép-európai demokráciákkal. Ott sokkal gyakoribbak a kormányváltások és nem ritkák az előrehozott választások sem. Magyarországon 2004-ben történt meg az első miniszterelnök-váltás, ami jelezte, hogy az 1990-ben létrehozott alkotmányos szerkezet (ezen belül az, hogy a miniszterelnök gyakorlatilag megbuktathatatlan) már nem minden állja ki az idők próbáját.

Ezért a legfőbb érünk az új párt létrehozatala mellett az a megfontolás lehet, miszerint a már sokszor *véglegesnek mondott* magyar alkotmányos szerkezet (és pártrendszer) még mindig *nem* végleges. Természetesen nem végleges keretek között is lehet élni (sőt

Magyarországon általában a kezdetben ideiglenesnek tekintett állapotokba való lassú belenövés és –törődés a jellemző példa), de az Európai Unióhoz csatlakozott Magyarország számára valóban az eddigiektől eltérő módon vetődnek fel a kérdések, újfajta társadalmi konfliktusok jönnek létre és ezekre elképzelhetőek az eddigiektől eltérő válaszok is. Lehetséges, hogy egy új párt úgy tudná magát „országos üggyé” transzformálni, hogy erre az ideiglenességre hívja fel a figyelmet és nagyon következetesen egy magyar történelmi trend meghaladójává (ezáltal érzelmileg is elfogadhatóvá) emeli fel magát. Talán ebben ragadható meg az a korábban említett ambíció is, amelyet *győzelemre törekvés*ként említettem.

Magyarországon eddig egy párt volt, amelyik kis pártból győztessé tudta felküzdeni magát, s ez a Fidesz. Nem véletlenül nevezte a Fidesz pályaívének elemzője – a már többször hivatkozott Enyedi Zsolt - ezt a történetet *rendkívülinek*, miközben hozzátette azt is, hogy a sikeres nagypárt-teremtésnek lehetnek határai is. Talán éppen a Fidesz mai szavazatbővítésének korlátozottsága lehet az a határ, amely lehetőséget ad egy új párt megjelenésére. De egy újonnan létrejövő pártnak nem szabad más célt kitűznie, mint azt, amit a Fidesz is maga elé tűzött 1994 után: nagy párttá válni és országos szinten győzelmet érni el.

Ilyen célt azonban csak akkor szabad kitűzni, ha a pártot létrehozni kívánók alapos terepszemlét tartottak, s nem csupán a fentebb említett „tárgyi” feltételek állnak rendelkezésükre, hanem a „személyiek” is, továbbá alkalmasnak érzik magukat a bizonyos értelemben mindig csak részleteiben megmutatkozó közhangulat differenciált befolyásolására. Mindezek komplex módon, együttesen és állandó kontroll alatt tartva eredményezhetnek egy versenyképes új pártot.

Akár egyik feltétel hiánya vagy a résztvevők elbizonytalanodása megjósolható kudarchoz és bukáshoz vezet.

Irodalom

- Betz, Hans-Georg (1998): Introduction. In.: Betz-Immerfall eds.: The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies. MacMilland, Basingstoke and London. 1-10.
- Breton-Galeotti-Salmon-Wintrobe eds. ((2002): Political Extremism and Rationality. Cambridge University Press.
- Csizmadia Ervin (1992): Az MDF és az SZDSZ megszerveződése. In. Bihari Mihály szerk: Pártok és pártrendszer Magyarországon. Kossuth Kiadó, 8-38.
- Csizmadia Ervin (1998): Pártok és agytrösztök. Think-tank szervezetek Nyugat-Európában és Magyarországon. Politikatudományi Szemle, 4. 5-28.
- Csizmadia Ervin (2001/a): A pártok alkalmazkodóképessége és a pártverseny dinamikája. Nemzetközi és hazai példák. Politikatudományi Szemle, 4. 29-56.

- Csizmadia Ervin (2001/b): Parties and Political Networks. *Central European Political Science Review*, 3, 140-151.
- Csizmadia Ervin (2001/c): A pártok és a korrupció mint tematika 2000-ben. *Magyarország Politikai Évkönyve*, 91-99.
- Csizmadia Ervin(2004): Végpont és kihívás. Az MSZP megújíthatóságáról. *Élet és Irodalom*, 31. szám.
- Csizmadia Ervin (2005): Pártok, verseny, alkalmazkodás. Egy változáselmélet alapvonalai. *Politikatudományi Szemle*, 1. 5-50.
- Csizmadia Ervin (2006/a): Politikai vezetők és politikai környezet. Miniszterelnöki változásmodellek Európában és Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 2-3. 25-52.
- Csizmadia Ervin (2006/b): Politikai vezetők és politikai környezet Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 4. 5-30.
- Csizmadia Ervin (2006/c): Egy új jelölési modell. A 2005. évi köztársaságielnök-választás. *Magyarország Politikai Évkönyve*, 150-159.
- Enyedi Zsolt (1998): Pártrendszer és politikai konszolidáció. *Politikatudományi Szemle*, 3. 5-32.
- Enyedi Zsolt (2004): A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában. *Századvég*, 3. 3-28.
- Immerfall, Stefan (1998): The Neo-Populist Agenda. In.: Betz-Immerfall eds.: *The New Politics of the Right*. MacMillan, Basingstoke and London. 249-262.
- Katz, Richard S.-Mair, Peter (2001): A pártszervezet változó modelljei és a pártdemokrácia. *Politikatudományi Szemle*, 3. 131-156.
- Pasquino, Gianfranco (1994): Italy: The Twilight of the Parties. *Journal of Democracy*. January, 18-29.
- Pelinka,
- Rudai Rezső (2003): A politikai ideológia és a pártszervezet szerepe a magyar kormánypártok életében. *Politikatudományi Szemle*, 3. (Eredeti megjelenés: Budapest, 1935.)
- Seisselberg, Jörg (1996): Conditions of Success and Political Problems of a „Media-Mediated Personality-Party”. *The Case of Forza Italia*. *West European Politics*. October. 715-743.
- Stone, Diane (1991): Old Guard versus New Partisans: Think-Tanks in Transition. *Australian Journal of Political Science*, 2.
- Stone, Diane (1996): From the Margins of Politics: The Influence of Think tanks in Britain. *West European Politics*. Vol. 19. October
- Szabó Tibor (2003): Olasz nemzeti identitás és politikai kultúra. *Politikatudományi Szemle*, 3. 135-156.
- Szabó Tibor (2006): Berlusconi és a Forza Italia (kézirat).
- Teller Gyula (1996): A három részmagyarország. *Századvég*, nyár, 52-66.
- Thompson, John (2003): A politikai botrány. Hatalom és láthatóság a média korában. *Politikatudományi Szemle*, 2. 139-156.
- Tóth Csaba (2001): A magyar pártrendszer fejlődésének fő iránya. *Politikatudományi Szemle*, 3. Szám. 81-104.
- Török Gábor (2005): A politikai napirend. *Akadémiai Kiadó*.
- Török Gábor (2006): Politikai napirend, 2005: a kvázi-kétpárti verseny éve. *Magyarország Politikai Évkönyve*, 2006. 50-71.